

Sociological analysis of economic resilience of insurance funds with emphasis on Delphi method

Ebrahim Sadeghifar¹

PhD Student in Sociology of Economy and Development, Garmsar Branch, Islamic Azad University, Semnan, Iran

Hoshang Zahiri²

Department of Social Sciences, Garmsar Branch, Islamic Azad University, Semnan, Iran (Corresponding Author)

Ahmad Meidari³

Department of Economics, Shahid Chamran University, Ahvaz, Iran

Abstract: *Economic resilience is the ability to withstand economic impulses in the face of sudden risks. Insurance funds are one of the main components of society's resistance at the macro and micro levels. "Sustainable insurance" is considered one of the most important pillars of the social security system in achieving development goals, including sustainable economic growth and social support. The aim of the research is sociological analysis of the concept, dimensions and indicators of economic resilience of insurance funds. The qualitative method was conducted using Delphi interviews. 12 interviews were conducted with "purposive" sampling method. The sample size was based on theoretical saturation. The findings of the research showed that Iran's economy is a combination of 2 neoliberal economic approaches and the welfare state. Resilience indicators of insurance funds include sustainability, redundancy, tact, reaction to risk, recovery. Among the components related to the economic resilience index, the component of redundancy and revivability has been of special importance. Insurance funds are severely challenged in the three characteristics of sustainability, adequacy of benefits and quality of governance. The status of the indicators related to these three characteristics has caused the "resilience" of the funds to become a serious risk. On the one hand, pension funds in Iran are facing investment restrictions because they are not connected to global financial markets, and on the other hand, they are facing political imposition in the management of their economic units. These two features distinguish them from their peers in the field of investment. The economic resilience of insurance funds is affected by the resistance economy, and this issue is a clear distinction from other countries. It can be said that the current situation of resilience of insurance funds is not so favorable. As a result, it can be stated that regarding the social security organization, resilience can be measured with actuarial calculations and based on this, by introducing different shocks to the organization, its financial consequences can be evaluated. Without considering these calculations and taking into account key indicators such as support ratio, capital return rate, available resources and the government's financial situation, it seems that the social security fund should also be described as a fragile fund.*

Keywords: *Economic resilience, resistance economy, neoliberal economic approach, welfare state, social security system, insurance funds.*

---

¹ Email: esadeghifar@yahoo.com

² Email: hoshangzahiri@gmail.com (Corresponding Author)

³ Email: ahmadahmad1342@yahoo.com

تحلیل جامعه‌شناختی تاب‌آوری اقتصادی صندوق‌های بیمه‌ای با تأکید بر روش دلفی

ابراهیم صادقی فر^۱، هوشنگ ظهیری^{۲*}، احمد میدری^۳

تاریخ پذیرش مقاله: ۱۴۰۱/۰۵/۰۴

تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۱/۰۳/۲۷

چکیده

تاب‌آوری اقتصادی، قدرت تحمل تکانه‌های اقتصادی در مواجهه با مخاطراتی ناگهانی است. صندوق‌های بیمه از اجزای اصلی مقاومت جوامع در سطح کلان و خرد است. «بیمه تاب‌آور» یکی از مهمترین ارکان نظام تأمین اجتماعی در دستیابی به اهداف توسعه از جمله رشد اقتصادی پایدار، حمایت اجتماعی قلمداد می‌شود. هدف پژوهش تحلیل جامعه‌شناختی مفهوم، ابعاد و شاخص‌های تاب‌آوری اقتصادی صندوق‌های بیمه‌ای است. روش کیفی و با استفاده از مصاحبه‌های دلفی انجام گردید. ۱۲ مصاحبه با شیوه نمونه‌گیری «هدفمند» صورت گرفت. حجم نمونه مبتنی بر اشباع نظری بود. یافته‌های پژوهش نشان داد که اقتصاد ایران ترکیبی از ۲ رویکرد اقتصادی نئولیبرالیستی و دولت رفاه است. شاخص‌های تاب‌آوری صندوق‌های بیمه شامل پابرجایی، افزونگی، تدبیر، واکنش به مخاطره، احیاء هستند. از میان مولفه‌های مربوط به شاخص تاب‌آوری اقتصادی، مولفه افزونگی و قابلیت احیاء از اهمیت ویژه‌ای برخوردار بوده است. صندوق‌های بیمه در سه ویژگی پایداری، کفایت مزایا و کیفیت حکمرانی به شدت دچار چالش هستند. وضعیت شاخص‌های مربوط به این سه ویژگی سبب شده تا «تاب‌آوری» صندوق‌ها به مخاطره‌ای جدی تبدیل شود. صندوق‌های بازنشستگی در ایران از یک طرف با محدودیت سرمایه‌گذاری روبه‌رو هستند چراکه ارتباطی با بازارهای مالی جهانی ندارند و از طرف دیگر با تحمیل سیاسی در حوزه مدیریت واحدهای اقتصادی خود مواجه‌اند. این دو ویژگی آنها را در حوزه سرمایه‌گذاری نسبت به هم‌تایان متمایز می‌کند. تاب‌آوری اقتصادی صندوق‌های بیمه متأثر از اقتصاد مقاومتی بوده و خود این موضوع وجه تمایز بارزی با سایر کشورها است. می‌توان گفت که وضعیت کنونی تاب‌آوری صندوق‌های بیمه آنچنان مطلوب نیست. به عنوان نتیجه می‌توان اظهار کرد که درخصوص سازمان تأمین اجتماعی می‌توان تاب‌آوری را با محاسبات اکچوئری سنجد و بر این اساس با وارد کردن شوک‌های مختلف به سازمان، پیامدهای مالی آن را ارزیابی کند. بدون در نظر گرفتن این محاسبات و با در نظر گرفتن شاخص‌های کلیدی مانند نسبت پشتیبانی، نرخ بازده سرمایه، منابع در دسترس و وضعیت مالی دولت به نظر می‌رسد صندوق تأمین اجتماعی را نیز صندوقی شکننده باید توصیف کرد.

واژگان کلیدی: تاب‌آوری اقتصادی، اقتصاد مقاومتی، رویکرد اقتصادی نئولیبرالیستی، دولت رفاه، نظام تأمین اجتماعی، صندوق‌های بیمه.

^۱ دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی اقتصادی و توسعه، واحد گرمسار، دانشگاه آزاد اسلامی، سمنان، ایران.

(E mail: esadeghifar@yahoo.com)

^۲ گروه علوم اجتماعی، واحد گرمسار، دانشگاه آزاد اسلامی، سمنان، ایران (نویسنده مسئول).

(E mail: hoshangzahiri@gmail.com)

^۳ گروه اقتصاد، دانشگاه شهید چمران، اهواز، ایران.

(E mail: ahmadahmad1342@yahoo.com)

۱- مقدمه

امروزه مخاطرات در هم تنیده متعدد و متکثر سطح مختلف جامعه‌ی را فرا گرفته است. به همین سبب، دیگر کسی در مورد رفع یا دفع آن مخاطرات سخن به میان نمی‌آورد بلکه «همزیستی توأم با حفظ وضعیت پیش از مخاطره» جای خود را به «ارتقای وضعیت به مراتب قبلی» داده است. مفاهیمی از این دست در ذیل مفهوم چتری «تاب‌آوری» قرار می‌گیرد. تاب‌آوری اقتصادی یکی از مهمترین مفاهیم توسعه به‌طور اعم و توسعه پایدار به‌طور اخص است که از زوایای گوناگون مورد کند و کاو قرار گرفته است. به‌طور کلی، یک اقتصاد تاب‌آور به یکی یا هر دو ویژگی زیر نیاز دارد: اول، مقابله با اثرات منفی تکانه‌ها (اختلالات) اقتصادی و دوم انطباق با شرایط اقتصادی بعد از بروز تکانه‌ها.

همچنین از حیث سطح‌بندی، تاب‌آوری اقتصادی در سه سطح کلان (کل اقتصاد و تعامل بازارها و تمامی افراد)، سطح میانی (صنایع و بازارهای منفرد) و سطح خرد (اشخاص و فعالیت‌های اقتصادی) موضوعیت می‌یابد. در اینجا تاب‌آوری «صنعت بیمه» به عنوان یکی از مصادیق سطح میانی مورد نظر قرار می‌گیرد (غیاثوند و عبدالشاه، ۱۳۹۴: ۳۹).

صنعت بیمه در اقتصاد کنونی جهان یکی از بخش‌های پیشرو در بازار سرمایه است. بیمه به عنوان یکی از ابزارهای کارای مدیریت ریسک و تأمین امنیت و آرامش خاطر از یک سو سبب گسترش رفاه اجتماعی گردیده و از سوی دیگر باعث رشد سرمایه‌گذاری شده و در پی آن، تولید با سرعت بیشتری رشد نموده و اقتصاد رونق می‌گیرد. صنعت بیمه به عنوان یکی از شاخص‌های توسعه یافتگی از یک سو به عنوان یکی از عمده‌ترین نهادهای اقتصادی مطرح بوده و از سوی دیگر فعالیت سایر نهادها را پشتیبانی می‌نماید. پیشرفت بیمه با توسعه اقتصادی همواره ملازم بوده و با ترمیم وضع اقتصادی یک کشور، افزایش مبادلات، ترقی سطح زندگی و توسعه سرمایه‌گذاری موجب پیشرفت و نیز با بهبود وضع معیشت افراد، به حفظ ثروت ملی و تشکیل پس اندازهای بزرگ کمک می‌نماید (کریمی، ۱۳۹۲: ۱۸۴).

به‌رغم این‌ها، جامعه‌شناسی اقتصادی و توسعه در ایران از ورود به این عرصه پژوهشی بکر غافل مانده است. در صورتی که از جامعه‌شناسان اقتصادی و توسعه سوال شود کدام عوامل جامعه‌شناختی در تعیین کم و کیف تاب‌آوری اقتصادی دخیل هستند پاسخی صریح دریافت نمی‌شود. این پژوهش تلاشی برای باز کردن جایگاهی برای جامعه‌شناسی در این عرصه بکر پژوهشی است. انتظار می‌رود جامعه‌شناسی برای مخاطرات عرصه صنعت بیمه حضور مقتدرانه‌ای داشته و در پی توصیف و تبیین آن راهکارهای موثری ارائه دهد. برخی مخاطرات مرتبط با صندوق‌های بیمه‌ای گونه‌های متعددی دارند که از جامعه‌شناسی انتظار می‌رود در توصیف و تبیین آن ورود کند:

مخاطرات ناشی از تحولات جمعیتی (اجرای قوانین بازنشستگی زودرس بدون ارفاق (کارگری و کارمندی و بویژه زنان) / جنگ و اثرات آن در افزایش مستمری‌های از کارافتادگی کلی و بازماندگان بویژه نیروهای مسلح / طرح دورکاری، طرح نیمه وقت بانوان، افزایش مرخصی زایمان و ... / اشتغال نیروهای مجاز و غیر مجاز خارجی)

روند سالمندی جمعیت در ایران نیز رو به فزونی است و خود همین عامل، زمینه مساعدی برای تعویق تعهدات صندوق‌های بیمه‌ای به حساب می‌آید. مخاطره مذکور در سطح خرد نیز مشاهده خواهد شد. از آنجایی که طبق برآوردها در افق ۱۴۰۴ پنج نسل در کنار هم زندگی خواهند کرد با این مشخصه که دو نسل کار کرده و به‌همین سبب حق بیمه پرداخت خواهند کرد اما، سه نسل باقیمانده بدون پرداخت از حق بیمه بهره خواهند برد و به این ترتیب هزینه ۵ نسل با دریافت حق بیمه از ۲ نسل تأمین خواهد شد. افزایش نسبت وابستگی در سطح خانوار به شکل اساسی‌تری در صندوق‌های بیمه‌ای نیز موجب بروز مشکلات در تعدیل درآمد- هزینه خواهد شد.

مخاطرات ناشی از فرایندهای اقتصادی (ورشکستگی کارگاه‌های تولیدی بر اثر ضعف تکنولوژی یا تغییر ذائقه مصرف‌کنندگان/ عدم حمایت‌های مالی دولت‌ها از تولیدات داخلی، و...) (منبع: مرکز پژوهش‌های مجلس اسلامی ایران، تصویری از وضعیت اقتصادی کشور، ۱۳۹۹).

مخاطرات ناشی از فراگردهای قانونی (اتخاذ تصمیمات مغایر با اصول و قواعد بیمه‌ای در مجلس از طریق وضع قوانین بدون تامین بار مالی بین نسلی/ اتخاذ تصمیمات مغایر با اصول و قواعد بیمه‌ای از طریق محاکم و مراجع قضایی و بویژه شعب و هیات عمومی دیوان عدالت اداری بدون توجه به تبعات مالی و اجرایی آن/ اتخاذ تصمیمات مغایر با اصول و قواعد بیمه‌ای از طریق بخش‌های فراقوه‌ای نظیر شورای عالی انقلاب فرهنگی، شورای عالی امنیت ملی، صدا و سیما و ... / سرزیرهای حمایتی و تحمیل قوانین بدون تامین بار مالی و یا با تعیین بار مالی بدون پشتوانه)

مخاطرات ناشی از جریانهای اجتماعی و فرهنگی (کاهش میل به کار و تلاش، کارآفرینی و اشتغال/ فقدان سطح مطلوب دانش و آگاهی‌های بیمه‌ای/ فساد زنجیره‌ای و سیستماتیک در سازمان‌ها و صندوق‌های بیمه‌گر اجتماعی و تقلیل اعتماد عمومی / عدم فرهنگ‌سازی بیمه‌ای و آشناسازی مردم و مخاطبان و ذینفعان بیمه‌ای به حقوق واقعی)

مخاطرات ناشی از کلان‌تصمیمات برنامه و بودجه (عدم اختصاص منابع حاصل از خصوصی‌سازی برای تقویت نظام تامین اجتماعی/ عدم پیش‌بینی متناسب و مکفی اعتبارات در بودجه و پیش‌بینی منابع بدون پشتیبان/ عدم تادیه مطالبات بیمه‌ای جاری بیمه‌گران اجتماعی توسط دولت/ واگذاری سهام و مالکیت‌های زیان‌ده و حتی طرح‌های مساله‌دار نیازمند تزریق منابع بعنوان تادیه بدهی دولت، و...)

مخاطرات ناشی از تحولات سیاسی و مدیریتی (استفاده ابزاری از خدمات اجتماعی با رویکردهای توده ستایانه/ به‌گروگان گرفتن مدیران آینده با ایجاد توقعات و انتظارات بیمه‌ای و حمایتی فاقد منبع و مغایر با اصول و قواعد بیمه‌ای بدون تامین بار مالی بین نسلی/ تصمیمات موسمی در حوزه قوانین و مقررات بویژه در مقاطع پیش از انتخابات)

مخاطرات ناشی از فرایندهای درون‌سازمانی (انتصاب افراد ناآشنا به امور بیمه‌ای، حمایتی و غیره در پستهای تصمیم‌سازی، تصمیم‌گیری و اجرایی/ کوتاه‌نگری و عدم اعمال آینده‌نگری و یا عدم رعایت صرفه و صلاح ذینفعان واقعی/ عدم انجام محاسبات آکچواری بطور کلی و در مواقع تصمیم‌گیری برای برقراری و تعمیم پوشش‌های بیمه‌ای و پذیرش بیمه‌شدگان جدید/ قدمت قوانین و مقررات و ساز و کارهای اجرایی و عدم بروز رسانی آنها/ عدم سودآوری و بازدهی مناسب و مکفی اندوخته‌ها و ذخایر سازمان‌ها و صندوق‌های بیمه‌گر اجتماعی/ عدم تفکیک و تمایز بین سازمان‌های بیمه‌گر اجتماعی از منظر مالکیت (بیت المال یا حق الناس) در مراجع قانونگذاری و اجرایی و محاکم قضائی) (منبع: مرکز پژوهش‌های مجلس اسلامی ایران، تصویری از وضعیت اقتصادی کشور، ۱۳۹۹).

تاب‌آوری اقتصادی از چند زوایه به انحاء گوناگون دسته‌بندی شده است. در اینجا صرفاً بر بعد «نوع مداخله» صندوق‌ها در هنگام خطرات احتمالی تأکید می‌شود که به دو گونه «ایستا» و «پویا» تقسیم می‌شود:

گونه ایستا: به معنای توان صندوق بیمه‌ای برای «تداوم انجام نقش و کارکرد در سطح فعلی در گذر زمان» بخصوص در هنگام بروز شوک‌های تک یا چند گونه است. بدین معنا یک صندوق بیمه‌ای زمانی تاب‌آور است که بتواند تکانه‌های موقت یا دائم را جذب کرده و بدون اینکه ثبات خود را از دست بدهد و با شرایط به سرعت در حال تغییر سازگار شود.

گونه پویا: در وهله اول به قابلیت صندوق بیمه‌ای برای بازگشت به وضعیت کارکردی [مطلوب یا نامطلوب] پیش از بروز شوک و در وهله بعدی به ارتقاء وضعیت کارکردی به وضعیت مطلوب «با صرف کمترین هزینه و زمان» است. این نوع خاص به توانایی صندوق بیمه‌ای برای واکنش هوشمند، فعال، سریع و به‌هنگام در برابر مخاطرات و اختلال‌های داخلی و خارجی اشاره می‌کند (محمدی و همکاران، ۱۳۹۶: ۹۸).

با توجه به مبانی فوق دغدغه‌های پژوهشی متفاوت در بررسی تاب‌آوری اقتصادی مسأله‌ساز است:

کم و کیف تاب‌آوری اقتصادی صندوق‌های بیمه‌ای؟

زمینه‌ها، عوامل یا علل تاب‌آوری اقتصادی صندوق‌های بیمه‌ای؟

هدف این پژوهش توصیف «کم و کیف» و «روند» تاب‌آوری اقتصادی صندوق‌های بیمه‌ای تحت پوشش وزارت تعاون، کار و رفاه اقتصادی است. به عبارتی شناسایی فضای مفهومی «تاب‌آوری اقتصادی» صندوق‌های بازنشستگی و شناسایی علل و زمینه‌های «تاب‌آوری اقتصادی» صندوق‌های بازنشستگی مقصود پژوهش حاضر است.

پرسش‌های توصیفی: آن دسته از مجهولات که در خصوص کم و کیف تاب‌آوری و همبسته‌های آن هستند و نیاز به سنجش و اندازه‌گیری دارند. این پرسش‌ها عبارتند از:

اصلی ۱: شاخص‌های جامعه‌شناختی تاب‌آوری اقتصادی کدام‌اند؟ جایگاه آنها در میان شاخص‌های غیر جامعه‌شناختی چیست؟

اصلی ۲: صندوق‌های بیمه‌ای مشمول مدیریت وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی تا چه اندازه از تاب‌آوری اقتصادی برخوردارند؟

اصلی ۳: روند (رو به استحکام یا رو به تضعیف) تاب‌آوری صندوق‌های بیمه‌ای مشمول مدیریت وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی چگونه است؟

۲- ادبیات

ابتدا مفهوم تاب‌آوری در حالت کلی اعم از اقتصادی و سایر حوزه‌های علمی مورد بررسی قرار گرفته و سپس مولفه‌ها و شاخص‌های آن پرداخته می‌شود. پیچیدگی مفهوم تاب‌آوری به حدی عمیق است که ارزیابی و سنجش آن را مشکل کرده است. به همین دلیل است که در حال حاضر هیچ تعریف مورد اجماعی در خصوص تاب‌آوری وجود ندارد. نتیجه اینکه این عدم اجماع باعث شکل‌گیری ابهام و در نتیجه باعث تنوع زیاد در شاخص‌سازی و رتبه‌بندی آن شده است. به همین خاطر علیرغم اینکه تعاریف متعدد و متنوعی از تاب‌آوری بیان شده است، اما به دلیل کاربرد گسترده در علوم مختلف، هنوز تعریف جامعی از تاب‌آوری ارائه نشده است (محمدی و همکاران، ۱۳۹۶: ۹۲).

تاب‌آوری^۱ به معنای توانایی بازیابی، بهبود سریع، تغییر، شناوری، کشسانی و همچنین خاصیت فنری و ارتجاعی آمده است. این واژه را قابلیت ارتجاع، فنری، جهندگی، کشسانی، برگشت‌پذیری، بهبود‌پذیری، انعطاف‌پذیری و ترمیم‌پذیری نیز بیان کرده‌اند. هالینگ (۱۹۹۵) اولین کسی بود که تاب‌آوری را در بوم‌شناسی تعریف کرد: «توانایی سیستم‌ها در جذب تغییرات و ایستادگی در مقابل آنها». وی همچنین به «ظرفیت بافر»^۲ اشاره کرده و تاب‌آوری را براساس اندازه شوکی که جذب می‌شود، اندازه‌گیری کرد (Holling, 1995: 50). پیم^۳ (۱۹۹۱) تعریف بوم‌شناختی دیگری ارائه داد و تاب‌آوری را بر حسب سرعت بازگشت سیستم به تعادل تعریف کرد (به نقل از میرجلیلی و بزرگی، ۱۳۹۷: ۱۹). آدگر^۴ (۲۰۰۵) یکی از اولین کسانی بود که تا حدی تعریف تاب‌آوری بوم‌شناختی را به جوامع انسانی گسترش داد. «وی تاب‌آوری اجتماعی را به سرمایه اجتماعی مرتبط کرد و آن را بر حسب عوامل اقتصادی (مانند استقلال منابع)، نهادها (مانند حقوق مالکیت) و مسائل جمعیتی (مانند مهاجرت) اندازه‌گیری کرد» (Adger, 2005: 82)

¹ Resilience

^۲ در مهندسی به میانجی و ضربه‌گیر تعریف می‌شود.

³ Pimm

⁴ Adger

یکی از حوزه‌های دیگری که تاب‌آوری به عنوان شاخصه‌ای مهم در آن مورد توجه قرار گرفته، روانشناسی است. توانایی افراد در تطبیق مناسب با شرایط تنش‌زا و دشواری‌ها، تاب‌آوری روانشناختی گفته می‌شود.

در سال‌های اخیر تعاریف به نسبت دقیق‌تری از تاب‌آوری در اقتصاد ارائه شده است. از نظر روس^۱ (۲۰۰۹) تاب‌آوری در اقتصاد می‌تواند به دو صورت ایستا و پویا تعریف شود. تاب‌آوری اقتصادی ایستا^۲ توانایی یک سیستم در حفظ وظیفه‌اش (مانند تداوم تولید) هنگام بروز شوک است. این تعریف با مسئله بنیادی اقتصاد، یعنی تخصیص کارای منابع همتراز است که هنگام وقوع فجایع تشدید می‌شود. دلیل اینکه به عنوان ایستا تعریف می‌شود، این است که می‌تواند بدون تعمیر و بازسازی که نه فقط سطح جاری فعالیت اقتصادی را تحت تاثیر قرار می‌دهد، بلکه اینکه می‌تواند مسیر زمانی آینده آن را نیز تحت تاثیر قرار دهد به دست آید. یک تعریف عمومی‌تر که ملاحظات پویا را در برمی‌گیرد و می‌تواند تاب‌آوری اقتصادی پویا نامیده شود، «سرعتی است که یک سیستم از یک شوک شدید بهبود پیدا می‌کند تا حالت مطلوبش را به دست آورد» (غیاثوند و عبدالشاه، ۱۳۹۴: ۱۷۴).

در مقایسه با تعاریف گفته شده، به نظر می‌رسد این تعریف از جامعیت بهتری برخوردار باشد: توانایی جذب اثرات یک رویداد مخرب، به حداقل رساندن اثرات نامطلوب، پاسخ مؤثر پس از رویداد، حفظ و یا بازیابی عملکرد، و سازگاری به صورتی که با یادگیری برای مقابله با اثرات نامطلوب آینده آماده می‌شود. این تعریف قابلیت تاب‌آوری را به صورت نظام‌مند بیان می‌کند و منعکس‌کننده فرآیندهای پویا بوده و به توسعه و حفظ این توانایی کمک می‌کند.

مفاهیم ایستا و پویا تقریباً به چهار دسته زمانی تقسیم می‌شوند: ۱- مرحله تأثیرپذیری (جذب، مقابله، مقاومت، حفظ)؛ ۲- مرحله پاسخ (پاسخ)؛ ۳- مرحله بهبودی (بازیابی، بازگشت)؛ ۴- آماده شدن برای تغییر حال و آینده (انطباق عملکرد) (Rose, 2013: 116).

با توجه به مطالعات برنو و همکاران (۲۰۰۳)، کارپنتر و همکاران (۲۰۰۱)، مارتین (۲۰۱۲) و بریستو و هیلی (۲۰۱۳) می‌توان گفت که یک اقتصاد تاب‌آور نیازمند دو چیز است:

۱- مقابله با اثرات منفی تکانه‌ها (اختلالات) اقتصادی؛ ۲- انطباق با شرایط اقتصادی بعد از بروز تکانه‌ها.

تکانه‌ها و اختلال‌ها می‌توانند منشأ اقتصادی یا غیراقتصادی داشته باشند. ولی به هر حال اثرات قابل ملاحظه‌ای بر اقتصاد دارند. دسته‌بندی‌های مختلفی از این تکانه‌ها ارائه شده است. زمان و واسیلی^۳ (۲۰۱۴) شوک‌ها را به شوک‌های خارجی و داخلی تقسیم می‌کنند. بحران‌های مالی و اقتصادی بین‌المللی، منازعات نظامی و بحران‌های زیست‌محیطی از جمله شوک‌های خارجی هستند (Zaman & Vasile, 2014: 33).

از دیدگاه ابونوری و لاجوردی (۱۳۹۵) چهار نوع شوک‌های برونزای خارجی عبارتند از بلایای طبیعی؛ حملات تروریستی و سایبری؛ شوک‌های تجاری (مالی و اقتصادی) و نوسانات مثبت و منفی قیمت نفت. این تکانه‌ها منحصر به فرد نبوده و در تجربه جهانی، کشورها چندین تکانه را به طور همزمان تجربه کرده اند. همه این تکانه‌ها مسیر رشد قبلی یک اقتصاد را تغییر نمی‌دهند. زمانی که یک تکانه رخ می‌دهد و باعث تخریب اقتصاد و آسیب نمی‌شود و اقتصاد اثری از آن تکانه دریافت نمی‌کند این اقتصاد مستحکم است؛ اما وقتی اقتصاد تحت تاثیر اثرات منفی تکانه قرار گرفت و حداقل به همان مسیر قبلی خود بازگردد اقتصاد تاب‌آور است؛ و اگر نتواند به مسیر قبلی خود برگردد اقتصاد دارای آسیب‌پذیری است (ابونوری و لاجوردی، ۱۳۹۵: ۱۹).

تاب‌آوری اقتصادی در سه سطح کلان (کل اقتصاد و تعامل بازارها و تمامی افراد)، سطح میانی (صنایع و بازارهای منفرد) و سطح خرد (اشخاص و فعالیت‌های اقتصادی) و در دو دسته تاب‌آوری ذاتی و تطبیقی آمده است. تاب‌آوری ذاتی به معنای توان

^۱ Rose

^۲ Static Economic Resilience

^۳ Zaman & Vasile

جایگزینی نهاده‌های دیگر با نهاده‌هایی که در اثر تکانه دچار مشکل شده‌اند و تاب‌آوری تطبیقی به معنای استفاده از روش‌های جدید تولید اقتصادی یا ایجاد قراردادهای جدید (طرف‌های قرارداد جدید اعم از عرضه‌کنندگان و تقاضاکنندگان) است که می‌تواند ناشی از ابتکار و تلاش فوق‌عادی و تقویت بازارها از طریق کامل کردن اطلاعات عوامل اقتصادی دسته‌بندی می‌شود. بر همین مبنا تاب‌آوری ایستا به حفظ کارکرد در هنگام تکانه با استفاده از منابع برجای مانده تعبیر می‌شود و استفاده کارا از منابع برای بهبود و بازیابی بعد از تکانه و البته با تاکید بر ظرفیت بازسازی تاب‌آوری پویا تعریف می‌شود. در منبع دیگری تاب‌آوری ایستا عبارت است از توان یا ظرفیت اقتصاد برای جذب یا منعطف شدن در برابر خطر. در حالی که تاب‌آوری پویا توان اقتصاد برای بهبود پایدار از تکانه‌ها در طی زمان است (محمدی و همکاران، ۱۳۹۶: ۱۳).

بریگالیو و همکاران^۱ (۲۰۰۶)، تاب‌آوری اقتصادی را توان سیاست‌ساخته یک اقتصاد برای بهبود یا انطباق با آثار تکانه‌های اقتصادی می‌داند. این توانایی سه جنبه دارد: توانایی اقتصاد در اجتناب از تکانه‌ها، توانایی اقتصاد در تحمل اثر تکانه‌ها، توانایی اقتصاد در بازیابی سریع از تکانه‌های اقتصادی تخریب‌کننده خارجی (Briguglio, 2006: 16).

تاب‌آوری اقتصادی برای کاهش میزان احتمال شکست (ریان اقتصادی)، کاهش پیامدهای منفی تکانه‌ها و کاهش زمان بازیابی (بهبود اثرات) می‌باشد. از نظر بریگالیو و همکاران (۲۰۰۹) تاب‌آوری مجموعه اقدامات سیاست‌گذاران و بازیگران اقتصادی است که یک کشور را قادر می‌سازد در برابر اثرات منفی شوک‌ها، مقاومت کرده و بازیابی گردد و باعث می‌شود کشور بتواند از شوک‌های مثبت بهترین استفاده را ببرد (Briguglio, 2009: 37).

تاب‌آوری اقتصادی به توانایی اقتصاد در ایستادگی در برابر تکانه‌ها و بازگشت به مسیر اولیه خود اشاره دارد که البته این توانایی به سطح آسیب‌پذیری اقتصاد نیز بستگی دارد. تاب‌آوری اقتصادی به معنی شناسایی راه‌ها و رفتارهایی است که استفاده از آنها باعث افزایش ظرفیت مقابله با شوک‌های خارجی منفی یا اثرات منفی می‌شود. از منظر دیگر تاب‌آوری به دنبال کاهش احتمال شکست یا کاهش زیان‌های ریسک‌های اقتصادی قبل و بعد از وقوع تکانه‌ها می‌باشد.

شبهه به تعریف بریگالیو (۲۰۰۶) که تاب‌آوری اقتصادی را ظرفیت یک کشور برای بهبود یافتن از یک شوک و یا مقاومت در برابر تأثیر آن تعریف کرده است، بورمن و همکاران (۲۰۱۳) تاب‌آوری اقتصادی را علاوه بر این تعریف، ظرفیت برکشت به موقعیت قبل از تکانه نیز می‌دانند. اما دوال و همکاران (۲۰۱۳) با توجه به سطح تولید بالقوه اقتصاد، تاب‌آوری اقتصادی را به عنوان قابلیت حفظ ستانده نزدیک به سطح بالقوه پس از شوک تعریف کرده‌اند (Briguglio, 2013: 20).

جدول ۱- انواع روش‌های دسته‌بندی تعاریف تاب‌آوری اقتصادی

ویژگی	نگاه اول- نگاه ایستا، پروژه‌ای	نگاه دوم- نگاه پویا، فرایندی
تقابل بودن در برابر شدن	توانا داشتن	در مقابل انجام فرآیند کسب توانایی
تقابل مقاومت با سازگاری	مقاومت در برابر اثرات	تاب‌آوری به معنای سازگاری با اثرات اختلال
خط سیر	جامعه یا تاب‌آور است یا نیست؟ (صفر و یکی دیدن)	بعد از اختلال می‌تواند کارکرد قبلی خود را بیابد یا بهتر از قبل باشد.
پیش‌بینی‌پذیری	پیش‌بینی میزان حفظ کارکرد بعد از وقوع بحران	نمی‌توان پیش‌بینی کرد چون فقط بعد از وقوع بحران می‌توان گفت جامعه تاب‌آور است یا نه؟
ماهیت موقتی تاب‌آوری	تاب‌آوری ویژگی ناگهانی و فقط بعد از بحران پدیدار می‌شود	می‌توان از طریق برنامه‌ریزی و سیاستگذاری تاب‌آوری را ارتقا داد.

منبع (میرجلیلی و بزرگی، ۱۳۹۷: ۷۲).

بریگالیو و همکاران (۲۰۱۱) یک شاخص آسیب‌پذیری اقتصادی تعدیل شده برای تاب‌آوری به مفهوم تاب‌آوری مرتبط کردند. آنها مطرح کردند که شاخص ساده تاب‌آوری، سرانه GDP است، زیرا این متغیر توانایی کشور جهت مقابله با آسیب‌پذیری

¹ Briguglio, L, G. Cordina, N. Farrugia and S. Vella

را در برمی گیرد. فرض اصلی در ساخت شاخص تاب آوری مطالعات بریگوگلیو و همکارانش این است که تاب آوری (عناصر جذب کننده شوک و اقدام مقابل شوک) در یک اقتصاد می تواند در حوزه های زیر وجود داشته باشد: (Bruglino, 2011: 78).

الف) ثبات اقتصاد کلان: در توصیف محیط اقتصاد کلان بر پنج شاخص نرخ تورم، نرخ ارز، نرخ بهره، وضعیت مالی دولت و وضعیت تراز پرداخت ها تاکید می شود.

ب) کارایی بازارها: گر در زمان عدم تعادل، بازار به سرعت به شرایط تعادلی بازگردد، می تواند آثار شوک را راحت تر در خود هضم کند و تعدیل های لازم در بخش های مختلف اقتصاد رخ خواهد داد؛ ولی اگر عدم تعادل در بازار به ویژه در شرایط شوک اقتصادی پا برجا باشد، منابع به شکل بهینه در اقتصاد تخصیص نیافته و در نتیجه هزینه هایی را بر رفاه جامعه تحمیل می کند. بنابراین، کارایی بازارها، پیامد پر اهمیتی به تاب آوری اقتصادی از نوع «جذب شوک» دارد.

ج) حکمرانی مطلوب: حکمرانی مطلوب عبارت است از: نظامی از ارزش ها، سیاست ها و نهادها که به وسیله آن جامعه، اقتصاد، سیاست و مسائل اجتماعی خود را با تعامل دولت، بخش خصوصی و جامعه مدنی مدیریت می کند. حکمرانی مطلوب شامل فرآیندهایی است که به واسطه آنها شهروندان، گروه ها و نهادهای مدنی، منافع خود را دنبال و حقوق قانونی شان را اجرا می کنند. بریگوگلیو (۲۰۱۴) برای سنجش حکمرانی مطلوب برای شاخص تاب آوری از بخش «نظام حقوقی و حقوق مالکیت^۱» و «شاخص جهانی آزادی اقتصادی^۲» استفاده کرد.

د) توسعه اجتماعی: یکی دیگر از اجزای تاب آوری اقتصادی، توسعه اجتماعی است. این شاخص نشان می دهد که روابط اجتماعی در جامعه تا چه حد توسعه یافته است و سبب می شود نهادهای اقتصادی بدون هراس از ناهنجاری های اجتماعی، قادر به انجام موثر امور اقتصادی باشند. توسعه اجتماعی با مفهوم همبستگی اجتماعی، کاملاً مرتبط است، ولی به دلیل ماهیت عمدتاً کمی این متغیر از سویی و کمبود داده ها از سوی دیگر، این شاخص قابل اندازه گیری نیست. در این مورد از متغیرهای مربوط به درآمد آن، نسبی از مردم که در فقر زندگی می کنند، نرخ بیکاری بلند مدت که نشان دهنده میزان نیروی کار کم مهارت و بدون امید به اشتغال است و بخشی از جمعیت یک کشور که کم سواد یا بی سواد هستند، استفاده کرد. بریگوگلیو در شاخص خود از آموزش (میانگین سال های تحصیل و سال های انتظاری تحصیل) و سلامت (امید به زندگی) که در ساختار شاخص توسعه انسانی سازمان ملل (HDI) مورد استفاده قرار گرفته، بهره می برد (Bruglino, 2014: 66).

نظام رفاه و تأمین اجتماعی

نقش اساسی و تعیین کننده حمایت های تأمین اجتماعی در هر جامعه، فارغ از ساختار یا نحوه شکل گیری نظام اقتصادی یا اجتماعی آن، در مرحله نخست، به کارگیری تمهیدات لازم برای پشتیبانی و حمایت از یکایک افراد جامعه است که در صورت بروز هرگونه مخاطرات و تنگناهای اجتماعی و اقتصادی، نیازمند کمک و مساعدت های مادی و معنوی اند. از سوی دیگر، کمیت و کیفیت معضلات و چالش های اقتصادی و اجتماعی، علل و اسباب بروز آنها و نهایتاً تمهیدات و راهبردهایی که بتوان با کمک آنها تبعات پدیده های منفی مزبور را به میزان قابل توجهی تعدیل یا حتی در ساختار نظام سیاسی، اجتماعی و اقتصادی هر کشور دارد. بدین جهت، نظام تأمین اجتماعی، به دلیل ارتباط تنگاتنگ ساختاری با چارچوب های سیاسی، اجتماع و اقتصادی جامعه، موظف به رعایت اصول، موازین و معیارهای مربوط به صورت عام یا خاص است (پناهی، ۱۳۹۷: ۲).

¹ Legal System and Property Rights

² Economic Freedom of the World Index

برنامه‌های تأمین اجتماعی در اصل از دل ضرورت اجتناب ناپذیر تحول و توسعه انسانی و لزوم تأمین امنیت انسانی بیرون آمده‌اند. تأمین اجتماعی، در واقع از دو کلمه «تأمین و اجتماع» تشکیل شده است. کلمه «تأمین»، به مفهوم حمایت در مقابل مخاطرات و ریسک‌های تعریف شده می‌باشد و در واقع هر دو وجه امنیت انسانی را در دل خود گنجانده است. یعنی هم ایمنی در برابر تهدیدات زمینی چون سالمندی و بیماری است و هم محفوظ بودن در برابر آشوب‌ها و آشفتگی‌های ناگهانی و مخاطره آمیز مانند حوادث، از کارافتادگی و مرگ را در بر می‌گیرد. کلمه «اجتماعی» نیز رابطه آن را با جامعه از ابعاد سنتی، تاریخی و جغرافیایی نشان می‌دهد. هر چند تعاریف مختلفی را میتوان برای تأمین اجتماعی بیان نمود، لیکن مفهوم اصلی آن بدین معنا است که در مواردی که معضالتی در تحصیل و کسب درآمد افراد جامعه به عللی از جمله، بیماری، از کارافتادگی، سالمندی و... پدید آید، در آن صورت حمایت افراد از منظر تأمین یا جبران درآمد آنان، به عهده نهاد تأمین اجتماعی به عنوان یکی از ارکان رفاه می‌باشد (ویژه و کتابی‌رودی، ۱۳۹۶: ۱۰).

بر اساس قوانین و مقررات بیمه‌ای کشور و اصول مربوط به فعالیت تولیدی در عرصه فعالیت‌های اقتصادی، مأموریت صنعت بیمه کشور عبارت است از تولید و عرضه اطمینان برای چرخه فعالیت‌های اقتصادی در بخش‌های کشاورزی، صنعتی و خدماتی کشور و جریان زندگی آحاد مردم با حداکثر کیفیت و قیمت متناسب با آن به صورتی همه جانبه، مکفی و پایدار (کریمی، ۱۳۹۲: ۱۹۸). در حال حاضر، چندین صندوق بیمه‌ای اصلی در کشور وجود دارد که بیشترین پوشش جمعیتی را دارا می‌باشند. البته علاوه بر این صندوق‌ها، صندوق‌های بیمه‌ای دیگری نیز در کشور فعال می‌باشند که جمعیت تحت پوشش آنان، کارکنان و خانواده‌های آنان بوده و میزان تعهدات و مشارکت کارکنان و سازمان در پرداخت حق بیمه و هزینه‌های درمانی با صندوق‌های اصلی متفاوت است. نمونه آن کارکنان بانک‌ها، شهرداری، کارکنان هواپیمایی، صدا و سیما و ... می‌باشد.

جدول ۲- مشخصات کلی سازمان‌ها و صندوق‌های بیمه اجتماعی (بازنشستگی) - سازمان‌ها و صندوق‌های اصلی

عنوان سازمان / صندوق	تعداد بیمه شده اصلی (فعال)	تعداد مستمری‌بگیر اصلی (۱۳۹۵)	کل جمعیت زیر پوشش
سازمان تأمین اجتماعی	۱۳,۳۴۴,۵۰۰	۲,۷۹۱,۸۰۰	۱۶,۱۳۶,۳۰۰
صندوق بازنشستگی کشوری	۱,۱۱۵,۰۰۰	۱,۲۳۷,۹۰۰	۲,۳۵۲,۹۰۰
صندوق بیمه اجتماعی کشاورزان، روستاییان و عشایر	۶۶۰,۰۰۰	۲۲,۷۰۰	۶۸۲,۷۰۰
سازمان تأمین اجتماعی نیروهای مسلح	۵۸۰,۰۰۰	۶۴۷,۷۰۰	۱,۲۲۷,۷۰۰
صندوق‌های اختصاصی دستگاه‌ها (۱۶ صندوق دیگر)	۳۷۷,۵۰۰	۳۰۹,۷۰۰	۶۸۷,۲۰۰
جمع کل سازمان‌ها / صندوق‌ها	۱۶,۱۱۲,۰۰۰	۵,۰۰۹,۸۰۰	۲۱,۱۲۱,۸۰۰

منبع؛ (حیدری، ۱۳۹۵: ۲۶)، دوازدهمین کنفرانس توسعه منابع انسانی "میزگرد بازنشستگی در ایران".

- صندوق‌های بازنشستگی کشور: یکی از اهدافی که در نظام بازنشستگی یک کشور دنبال می‌شود، حفظ پایداری مالی صندوق‌های بازنشستگی است. مدیریت دارایی‌ها در این صندوق‌ها باید به گونه‌ای باشد که بتوانند تعهدات جاری و آتی خود را بدون نیاز به منبع درآمدی دیگری برآورده سازند.
- صندوق تأمین اجتماعی: صندوق تأمین اجتماعی، کارگران و کارمندان مشمول قانون کار و مشمولین دستگاه‌های اجرایی را در صورت اجباری و همچنین اشخاص خویش فرما و صاحبان مشاغل آزاد را از طریق قرار دادهای مخصوص، به صورت اختیاری تحت پوشش دارد.
- صندوق سازمان تأمین اجتماعی نیروهای مسلح: شامل نظامیان پلیس و دیگر گروه‌های وابسته را تحت پوشش می‌باشد.

- صندوق بیمه‌های اجتماعی کشاورزان، روستائیان و عشایر: این صندوق، اشخاص ساکن در روستاها، عشایر و همچنین ساکنین شهرهای کم جمعیت را به طور اختیاری تحت پوشش می‌گیرد.
- صندوق‌های خاص: در حال حاضر حدود ۱۵ صندوق در کشور مشغول به فعالیت هستند که کارکنان دستگاه‌های اجرایی و دارای مقررات خاص را تحت پوشش قرار داده‌اند مانند صندوق صدا و سیما، صندوق شرکت نفت، صندوق شهرداری و... (صالح‌آبادی و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۳).

جایگاه نظام تأمین اجتماعی در تاب‌آوری اقتصادی:

نظام تأمین اجتماعی کشور بعنوان یکی از مهم‌ترین و اثرگذارترین اهرم‌های اقتصادی کشور، جایگاه ویژه‌ای را در تحقق تاب‌آوری اقتصادی دارد و باید مقاوم‌سازی این بخش از حساسیت بالایی نسبت به سایر بخش‌های اقتصادی برخوردار باشد و باید ساختار این سازمان متناسب با الگوی اقتصاد مقاومتی اصلاح شود. نظام تأمین اجتماعی در تاب‌آوری اقتصادی می‌تواند شامل موارد زیر باشد:

- ۱- احیای مدیریت و روحیه جهادی در نظام تأمین اجتماعی
- ۲- خصوصی‌سازی و بهسازی نظام تأمین اجتماعی دولتی
- ۳- مقاوم‌سازی و بومی‌سازی فناوری اطلاعات در نظام تأمین اجتماعی
- ۴- بالا بردن سطح کیفی و توانمندی نیروی انسانی در نظام تأمین اجتماعی
- ۵- تناسب سطح کمی نیروی انسانی در نظام تأمین اجتماعی به منظور مدیریت هزینه‌ها
- ۶- فعالیت پژوهش و توسعه (R&D) در راستای مقاوم‌سازی نظام تأمین اجتماعی
- ۷- وجود سازوکارهای اطمینان بخشی به بیمه‌گذاران در نظام تأمین اجتماعی در جهت صیانت از حق بیمه‌های پرداختی
- ۸- شفافیت و سلامت نظام تأمین اجتماعی و پایین بودن فساد مالی
- ۹- بالا بردن سطح کیفی و کمی سرمایه تأمین اجتماعی
- ۱۰- وجود چارچوب مناسب مدیریت ریسک و حاکمیت شرکتی در نظام تأمین اجتماعی
- ۱۱- وجود فضای سالم رقابتی در شبکه تأمین اجتماعی
- ۱۲- اثر بخش بودن آیین نامه‌ها و دستورالعمل‌های نظام تأمین اجتماعی (صالح‌آبادی و همکاران، ۱۳۹۵: ۶).

پیشینه مطالعاتی پژوهش

دلفراز و همکاران (۱۴۰۰) پژوهشی با عنوان ارایه الگوی توسعه فرهنگ بیمه‌های زندگی در ایران با رویکرد گزند تئوری انجام داده‌اند. روش تحقیق از نوع کیفی می‌باشد. جامعه مورد پژوهش شامل کلیه خبرگان و اساتید دانشگاهی و مدیران شرکت‌های بیمه می‌باشند. از آنجائیکه گزند تئوری به دنبال نظریه جهانی یا کلی نیست و ادعای تعمیم نظریه را ندارد از این رو از نمونه‌گیری به شیوه کمی استفاده نشده است. بلکه نمونه‌گیری قضاوتی (نظری) برگزیده شده است. البته در گام نخست تعداد ۲۵ نفر مشخص شده‌اند. لیکن در طول اجرای مصاحبه‌ها در تعداد ۱۷ نفر به اشباع نظری رسید که از ادامه انجام مصاحبه خودداری و جمع‌بندی نهایی صورت پذیرفت. نتایج حاصل از ارائه مدل کیفی نهایی نشان می‌دهد شرایط علی موثر بر مدل شامل: اعتماد / شیوه مدیریت / رهبری / سیاست‌گذاری / شبکه خبرگان می‌باشند. و مهمترین راهبردهای بهبود فرهنگ بیمه شامل: بازاریابی / ارتباط نظامند با ذینفعان / تبلیغات / آگاهی بخشی. در نهایت پیامدها حاصل بکارگیری الگوی احصاء شده عبارتند از: طراحی و ارائه الگوی توسعه فرهنگ بیمه زندگی در ایران که منحصر به (تقویت سهم بیمه زندگی در سبد بیمه‌ها در کشور / تسهیم دانش بین افراد جامعه بیمه‌ای کشور /

افزایش سرعت تصمیم‌گیری / خدمات مطلوب‌تر به بیمه‌شوندگان بیمه زندگی / بهبود عملکرد شرکت‌های بیمه‌ای) می‌شود. مهدیار اسماعیلی، محمد رضا؛ صالحی کمرودی، محسن (۱۴۰۰) پژوهشی با عنوان بررسی تاب‌آوری اقتصادی بخش کشاورزی ایران انجام داده‌اند. برای ساخت شاخص ترکیبی تاب‌آوری اقتصادی بخش کشاورزی از روش‌های تاپسیس، تاکسونومی معمولی، تاکسونومی وزنی و میانگین وزنی استفاده شد و نتایج آن‌ها با ضریب تغییرات، ضریب همبستگی و شاخص اسپیرمن-شانون مقایسه گردید. بر اساس نتایج، تاب‌آوری اقتصادی بخش کشاورزی در دوره مورد مطالعه کاهش یافته است و شاخص بی‌ثباتی درآمد بخش کشاورزی، تمرکز صادرات، کنترل فساد و تمرکز بازارهای صادراتی بیشترین اهمیت را در تعیین تاب‌آوری اقتصادی این بخش دارد. بدلی‌وند؛ مجید و همکاران (۱۴۰۰) پژوهشی با عنوان بررسی عملکرد سازمان تامین اجتماعی در تحقق عدالت اجتماعی انجام داده‌اند. روش تحقیق از نوع پیمایش و جامعه آماری کلیه بیمه‌شدگان اداره کل تامین اجتماعی غرب تهران بزرگ می‌باشد که یک نمونه ۳۸۵ نفری با استفاده از فرمول کوکران تعیین و به شیوه نمونه‌گیری خوشه‌ای و تصادفی ساده انتخاب شدند. که اطلاعات جمع‌آوری شده با استفاده از نرم افزار spss بر مبنای میزان ۱۲ شاخص خدمات سازمان تامین اجتماعی مورد تحلیل قرار گرفته‌اند. مهم‌ترین تعهدات و خدمات سازمان تامین اجتماعی مستمری بازنشستگی، مستمری از کار افتادگی، مستمری بازماندگان، مقرری بیمه بیکاری، غرامت دستمزد ایام بیماری، غرامت دستمزد ایام بارداری، پرداخت هزینه وسایل کمک پزشکی، کمک هزینه ازدواج و کمک هزینه کفن و دفن است. تحلیل داده‌ها نشان می‌دهد که ۶/۲ درصد از پاسخگویان مورد مطالعه، عملکرد سازمان تامین اجتماعی را در حد خیلی بد، ۱۷/۴ درصد از پاسخگویان در حد بد، ۳۴/۴ درصد از پاسخگویان در حد متوسط، ۲۷/۴ درصد در حد خوب و ۱۴/۵ درصد در حد خیلی خوب می‌دانند، بنابراین اکثریت پاسخگویان، عملکرد تامین اجتماعی را در حد متوسط می‌دانند. یافته‌های استنباطی موید این واقعیت است که میزان تأثیر نقش و جایگاه تامین اجتماعی (ارائه خدمات بیمه‌ای و درمانی) بر هر یک از شاخص‌های عدالت اجتماعی به ترتیب عبارت‌اند از: نظام حمایتی و بازتوزیعی (۰/۷۷)، شرایط برابر برای دسترسی به فرصت‌ها و منابع (۰/۷۱) و استحقاق و شایستگی (۰/۶۴). میرجلیلی؛ سیدحسین و بزرگی؛ روشنگر (۱۳۹۷)، پژوهشی با عنوان بررسی شاخص ترکیبی تاب‌آوری اقتصادی ایران طی سال‌های ۱۳۸۴-۱۳۹۴ انجام داده‌اند. بدین منظور از یک شاخص ترکیبی بومی متشکل از متغیرهای نرخ تورم، نرخ بیکاری، نرخ ارز، نسبت کسری بودجه به تولید ناخالص داخلی، سهم نفت در بودجه، نسبت صادرات غیر نفتی به واردات، نسبت واردات کالاهای واسطه‌ای و اولیه به کل واردات، نسبت بودجه کل کشور به تولید ناخالص داخلی، اقتصاد زیرزمینی، نسبت شاغلان با تحصیلات عالی به کل شاغلان دولت، ضریب جینی، نرخ باسوادی، تعداد بیمه‌شدگان اصلی تامین اجتماعی، تاب‌آوری اقتصادی مناسب با شرایط اقتصاد ایران محاسبه شده و تفسیر می‌شود. نتایج نشان‌دهنده روند افزایشی شاخص مقاومت اقتصاد ایران با شیب ملایم است. بیشترین میزان شاخص در سال ۱۳۹۳ و کمترین آن در سال ۱۳۸۴ می‌باشد. بررسی ارتباط میان شاخص تاب‌آوری و تولید ناخالص داخلی سرانه، بیانگر وجود رابطه مثبت در دوره مورد بررسی است. میر و همکاران (۱۳۹۳) پژوهشی با عنوان چالش‌ها و راهکارهای صندوق‌های بازنشستگی در ایران (مطالعه موردی صندوق بازنشستگی جهاد کشاورزی) انجام داده‌اند. نتایج این تحقیق گویای آن است که عوامل سیستماتیک و پارامتریک متعددی بر عملکرد صندوق‌ها تأثیر می‌گذارد. نسبت وابستگی سالخوردگان به طور تصاعدی رو به افزایش است. نرخ بالای تورم، تحمیل برخی از هزینه‌های حمایتی به نظام بیمه‌ای، نادیده گرفتن اوصول و محاسبات اکچوئری در تصمیمات و سیاست‌گذاری‌های صندوق‌ها و مداخلات غیرحرفه‌ای دولت، تداوم سیستم بازنشستگی، عدم ایفای تعهدات دولت نسبت به صندوق و در نتیجه مطالبات کلان از دولت، نظام بازنشستگی را در آینده با تهدید فروپاشی مواجه ساخته است. میر (۱۳۹۰) در مقاله‌ای تحت عنوان «نقشه بیمه اجتماعی روستاییان و عشایر در توسعه روستایی ایران» که بر اساس روش تحقیق اسنادی و تحلیل ثانوی تدوین گردیده، درصدد است تا ضمن بررسی اجمالی تاریخچه بیمه تامین اجتماعی در ایران ضرورت برقراری پوشش‌های بیمه‌ای در جوامع روستایی و عشایر و تأثیر آن در توسعه روستایی و نیز ضرورت تفکیک مبانی سیاست‌های حمایتی، اصول بیمه‌ای و حقوق ناشی از

آنها را مورد تأکید و توجه قرار دهد. عملکرد اجرای صندوق از ابتدای شروع به کار در شهریور ماه ۱۳۸۴ تا شهریور ماه ۱۳۹۰، بر اساس آمار موجود به تفکیک استان‌های ۳۰ گانه کشور و نیز به صورت کلی و ملی مورد اشاره قرار گرفته و با روش تحلیل ثانوی اطلاعات و آماد موجود مورد بررسی و تفسیر موضوعی قرار گرفته و دستاوردها و امتیازات صندوق مذکور در رابطه با توسعه روستایی تشریح گردیده است آثار برقراری پوشش بیمه اجتماعی برای روستاییان و عشایر در ایجاد امنیت اقتصادی و اجتماعی بیشتر در محیط روستا و افزایش مزیت‌های زندگی در مناطق روستایی منجر به آبادانی بیشتر مناطق روستایی، توسعه اشتغال، کاهش مهاجرت گردیده و فرآیند توسعه روستایی تسهیل می‌گردد.

پیشینه‌های خارجی

سانچز و همکاران^۱ (۲۰۱۷): در مقاله خود در پی بررسی انواع مختلف سیاست‌های مختلف برای به حداقل رساندن میزان احتمال وقوع و فراوانی بروز بحران‌های مالی، در چارچوب بده بستان بین رشد اقتصادی و شکنندگی اقتصادی است. براساس نتایج این مقاله سیاست‌های بازار تولید و بازار نیروی کار و کیفیت بهتر نهادها، رشد اقتصادی را بهبود می‌بخشد.

روهان و سانچز (۲۰۱۶): رابطه بین سیاست‌گذاری و حوادثی که منجر به نوسانات شدید رشد (مثبت و منفی) می‌شوند را با استفاده از روش‌های رگرسیون کوانتایل^۲ در مورد خصوصیاتمانند اندازه، مرحله توسعه و باز بودن تجارت و سیاست‌های اقتصاد کلان بررسی می‌کند. یافته‌ها برای بسیاری از کشورهای عضو OECD نشان می‌دهد. اول کشورهای با نظارت بانکی قوی‌تر و توسعه بازار سرمایه، کیفیت بهتر حکومتداری، بالاترین سطح خارجی ذخایر و چند ویژگی بازار کار مانند مزایای بیکاری بالاتر و صرف هزینه بیشتر در سیاست‌های بازار کار فعال، شوک‌های رشد منفی کمتری تجربه کرده‌اند. دوم، استفاده بیشتر از ابزارهای کلان اقتصادی به طور کلی با کمترین تکانه‌های مثبت و در نتیجه میانگین کمتری از رشد همراه بوده است (شوک مثبت).

آنگیون و باتس (۲۰۱۵): با مرور و نقد پژوهش‌های انجام شده گذشته، چارچوبی را پیشنهاد می‌دهند که برای سنجش آسیب‌پذیری تاب‌آوری ۹۵ کشور در بازه زمانی ۲۰۰۰ تا ۲۰۰۹، را با تعداد ۴۳ متغیر ارائه کردند که در نتیجه کشورها را در چهار دسته بیشتر توسعه یافته، توسعه یافته متوسط، کمتر توسعه یافته و کشورهای جزیره‌ای کوچک دسته‌بندی نمودند.

زمان و واسیلی^۳ (۲۰۱۴): این دو محقق پس از ارائه تعریف از تاب‌آوری و آسیب‌پذیری، بر مبنای مطالعه بریگاگلیو (۲۰۰۶) با محاسبه شاخص نسبت تاب‌آوری به آسیب‌پذیری، کشورها را به چهار دسته با تاب‌آوری اقتصادی خیلی بالا، متوسط، ضعیف و خیلی ضعیف، تقسیم‌بندی کرده است. بیان می‌کنند که برخی از متخصصان این نظر را دارند که چون شاخص رقابت‌پذیری اقتصادی بسیاری از شاخص‌های تاب‌آوری اقتصادی و آسیب‌پذیری را دارد نیازی به این دو شاخص نیست. در مقابل برخی دیگر این نظر را دارند که هر شاخص دارای اهمیت و ارتباط مخصوص به خود است که نیاز به تجزیه و تحلیل جداگانه دارد.

بورمن و همکاران (۲۰۱۳): این مطالعه در پی شناسایی عواملی است که به کمک آنها بتوان تاب‌آوری اقتصادی کشورهای مورد بررسی را افزایش داد تا بتواند اثرات شوک‌های خارجی را جذب و نسبت به آنها واکنش بهتری داشته باشند. لذا از نظر بورمن و همکاران، تاب‌آوری یک کشور تابع دولت و حکومت به طور کلی، قدرت نهادها به خصوص نهادهای سیاست‌گذار در زمینه مالی و اقتصادی کشور، سلامت بخش بانکداری و به شکل گسترده‌تر بخش مالی، ساختار اقتصاد شامل مواردی مثل تنوع و وابستگی صادراتی، ارتباط با بازارهای مالی جهانی و عوامل مشابه دیگر، فضای تصمیم‌گیری در هر زمان، به خصوص سیاست‌های پولی، مالی و ذخایر است.

¹ Aida Caldera, Alain de Serres, Filippo Gori, Oliver Röhn

² quantile

³ ZAMAN & VASILE

۳- روش پژوهش

روش پژوهش برحسب هدف بنیادی و برحسب گردآوری اطلاعات، کیفی - داده بنیاد است. علت اصلی به کارگیری این روش شامل:

- شناسایی فضای مفهومی «تاب‌آوری اقتصادی» صندوق‌های بازنشستگی
- احصای وضعیت صندوق‌های بازنشستگی کشور حسب آن فضای مفهومی
- شناسایی چرایی استقرار صندوق‌های بازنشستگی در آن وضعیت

محقق در پژوهش حاضر «تبیین جامعه‌شناختی تاب‌آوری اقتصادی صندوق‌های بیمه‌ای در ایران» تلاش نمود با خبرگان یا مطلعان (صندوق‌های بیمه‌ای وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی) که با ابعاد مسئله درگیر بوده‌اند، از طریق مصاحبه دلفی با این مطلعان، در ساختار درونی ارزش‌ها و نگرش‌ها و تجارب زیستی شان در موضوع تحقیق، تعمق و امعان نظر نماید.

جامعه آماری:

از میان صاحب‌نظران، پژوهشگران، دست‌اندرکاران و سیاست‌گذاران صندوق‌های بیمه‌ای که حاوی دانش، تجربه زیسته یا نظریه شخصی در مقاطع چهارگانه ۸ ساله حکمرانی دولت‌های بعد از انقلاب اسلامی ایران هستند از چند خوشه زیر بدلائل مذکور استفاده شد:

- خوشه سیاست‌گذاران بدلیل برخورداری از دانش و تجربه به استناد حضور در موقعیت نمایندگی مجلس، مجمع تشخیص مصلحت نظام/ کمیون اقتصادی دولت/ شورای عالی بیمه
- خوشه دست‌اندرکاران بدلیل حضور در چالش عملی بیمه به اعتبار مدیریت عامل صندوق‌های بیمه/ معاونت اقتصادی وزارت تعاون/ معاونت اقتصادی سازمان تامین اجتماعی/ معاونت بیمه‌ای تامین اجتماعی/ معاونت فنی سازمان بازنشستگی/ معاونت اقتصادی صندوق‌های وزارتخانه‌های حوزه اقتصادی
- خوشه صاحب‌نظران و پژوهشگران بدلیل انتشار آثار علمی پژوهشی

شیوه نمونه‌گیری در روش کیفی «نمونه‌گیری هدفمند» است به این ترتیب که ابتدا در میان حجم انبوهی از اسناد موجود در خصوص کم و کیف تاب‌آوری اقتصادی بیمه‌ها به اسناد شاخص‌های تاب‌آوری مراجعه شد و سپس به کنشگران غنی از دانش، تجربه زیسته و چالش عملی با تاب‌آوری صندوق‌های بیمه‌ای.

ارزیابی حجم نمونه در پژوهش‌های کیفی مبتنی بر اشباع نظری است. انتخاب مصاحبه‌ها به گونه‌ای است که محقق قصد شناسایی فضای مفهومی «تاب‌آوری اقتصادی» صندوق‌های بازنشستگی دارد. بنابراین، برای یافته‌های مناسب از ابزار مصاحبه عمیق با صاحب‌نظران و متخصصان صندوق‌های بیمه استفاده شد. محقق با حساسیت‌های نظری و پس زمینه‌های تجارب شخصی، حرفه‌ای، کارشناسی، مشاهداتی و مطالعاتی خود، دست به تعبیر خلاق داده‌ها می‌زند و معناداری قابل فهم آن‌ها را آشکار و بیان می‌کند. در این پژوهش ۱۲ مصاحبه انجام شد.

در پژوهش حاضر در وهله اول «شناسایی فضای مفهومی تاب‌آوری اقتصادی»، در وهله دوم «احصای وضعیت صندوق‌های بازنشستگی کشور» حسب آن فضای مفهومی و در وهله سوم «شناسایی چرایی استقرار صندوق‌های بازنشستگی در آن وضعیت» است. هر یک از اهداف مذکور در مرحله جداگانه مورد تعقیب قرار گرفته است (۳ هدف - ۳ مرحله پژوهش).

پژوهشگر در (مرحله ۱)، در صدد شناسایی فضای مفهومی «تاب‌آوری اقتصادی» با تاکید بر صندوق‌های بازنشستگی تحت نظارت وزارت است. هر مفهوم علمی علاوه بر آنکه واجد معنای عام است واجد مولفه‌ها و مصادیق خاص زمانی، فرهنگی و ... نیز است. لذا، یکی از دلایل شکست سیاست‌های اجتماعی و اقتصادی می‌تواند بی‌توجهی به بافت فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی و سیاسی مفهوم «تاب‌آوری اقتصادی» قلمداد می‌شود.

در مرحله اول از صاحب‌نظران و متخصصان تقاضا شد در خصوص ۶ محور زیر بینش، دکتترین، نظریه یا اندیشه خود را بیان نمایند:

- رویکرد حاکم بر اقتصاد ایران را چگونه ارزیابی می‌کنید؟
- تاب‌آوری اقتصادی به طور کلی به چه معنا است؟
- تاب‌آوری اقتصادی مفهومی تک‌بعدی است یا چند بعدی؟ در صورت چند بعدی بودن، ابعاد آن کدامند؟ شاخص‌های هر بعد کدامند؟
- تاب‌آوری اقتصادی صندوق‌های بازنشستگی در قیاس با سایر واحدهای اقتصادی واجد کدام وجوه مشخص است؟
- تاب‌آوری اقتصادی صندوق‌های بازنشستگی در ایران چه مشخصه‌های متمایزی با سایر کشورها دارد؟
- تاب‌آوری اقتصادی صندوق‌های بازنشستگی تحت نظارت وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی در حال حاضر در چه وضعیتی قرار دارد؟

هدف پژوهش در مرحله دوم مصاحبه دلفی «شناسایی چرایی استقرار صندوق‌های بازنشستگی در آن وضعیت» است. در این مرحله، ۲ بخش در نظر گرفته شده است:

بخش اول، جمع‌بندی و ارائه خلاصه نظرات گروه نخبه محترم شرکت‌کننده و درخواست اصلاح، تایید یا رد آن نظرات گروه نخبه از سوی صاحب‌نظر؛

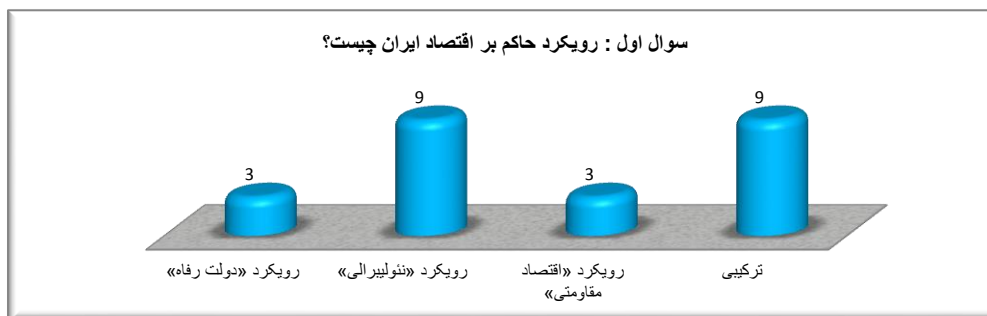
بخش دوم، تبیین شخص صاحب‌نظر از وضعیت تاب‌آوری صندوق‌های بازنشستگی تحت نظارت وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی

۴- یافته‌ها

در قسمت زیر پاسخ‌های مصاحبه‌شوندگان "مضمون اولیه و مضمون مستخرج" در قالب جداول و نمودار آورده شده است.

جدول ۳- سوال اول: رویکرد حاکم بر اقتصاد ایران چیست؟

ردیف	مضمون اولیه	مضمون مستخرج (استباط محققان)
۱	رویکرد «توزیع منابع» با هدف «دست‌گیری»	رویکرد «دولت رفاه»
۲	رویکرد «رانت مبتنی بر نفت»	رویکرد «نئولیبرالی»
۳	رویکرد «ترکیب توأمان عدالت و آزادی فردی» مبتنی اسلام	رویکرد «اقتصاد مقاومتی»
۴	رویکرد «ترکیبی» مبتنی بر درک از قانون اساسی و اسناد بالادستی	

نمودار ۱- رویکرد حاکم بر اقتصاد ایران

جدول ۴- رویکرد حاکم بر اقتصاد ایران چیست؟

تعداد نخبگان هم‌نظر	مضمون مستخرج (استنباط محققان)
۳	رویکرد «دولت رفاه»
۹	رویکرد «نئولیبرالی»
۳	رویکرد «اقتصاد مقاومتی»
۹	ترکیبی

باتوجه به یافته‌های پژوهش در تحلیل پرسش‌های توصیفی در پاسخ سوال اول «رویکرد حاکم بر اقتصاد ایران» می‌توان گفت: پس از فروپاشی کشورهای کمونیست که دکترین به‌اصطلاح سوسیالیسم/کمونیسم بر اقتصادشان حاکم بود، رویکرد اقتصادی حاکم بر کشورها را می‌توان با تسامح در دو دسته طبقه‌بندی کرد: (الف) رویکرد نئولیبرالیسم و (ب) رویکرد دولت رفاه - البته با قبول این نکته مهم که هر کدام از این دو رویکرد چه در نظر و یا در عمل بر روی طیفی از آموزه‌ها و عملکردهای متفاوت قرار می‌گیرند. رویکرد حاکم بر اقتصاد ایران، در ادبیات موضوعی اقتصادی، هر کدام از رویکردهای اقتصادی «نئولیبرالیسم» و «دولت رفاه» دارای ویژگی‌هایی می‌باشند.

- رویکرد اقتصادی نئولیبرالیسم با مولفه‌هایی چون موارد ذیل شناخته می‌شود:
- نقش موثر دولت در ایجاد و حفظ یک چهارچوب و نهاد قانونی مستحکم در کلیه شئون مولفه‌های اقتصادی،
- ایجاد ساختارها و سازوکارهای لازم برای تأمین حقوق مالکیت خصوصی،
- تضمین عملکرد صحیح بازارها با توسل به سلطه در صورت نیاز،
- تضمین کیفیت و کارکرد موثر نظام پولی و مالی کشور،
- حرکت پارادایم‌های اقتصادی به سمت مفاهیم جهانی سازی،
- بسترسازی در جهت غلبه سرمایه داری بر نیروی کار،
- تاکید بر نظام بازارهای آزاد و دست‌نمائی بازار،
- توسعه خصوصی‌سازی و به‌طور کلی کاهش قدرت، اختیارات و مسئولیت دولت در جامعه،
- از سویی دیگر، مشخصه‌های رویکرد اقتصادی دولت رفاه به‌طور کلی از قرار ذیل می‌باشد:
- تأمین و بهبود رفاه عمومی وظیفه قانونی نهادهای قدرت است،
- نظام گسترده یارانه پردازی به اقشار ضعیف و ناتوان،

- تمرکز تمام توجه همه نهادهای رسمی بر تأمین خدمات همگانی به منظور حمایت از دهک‌های اقتصادی کم برخوردار در شرایط اقتصاد آزاد،

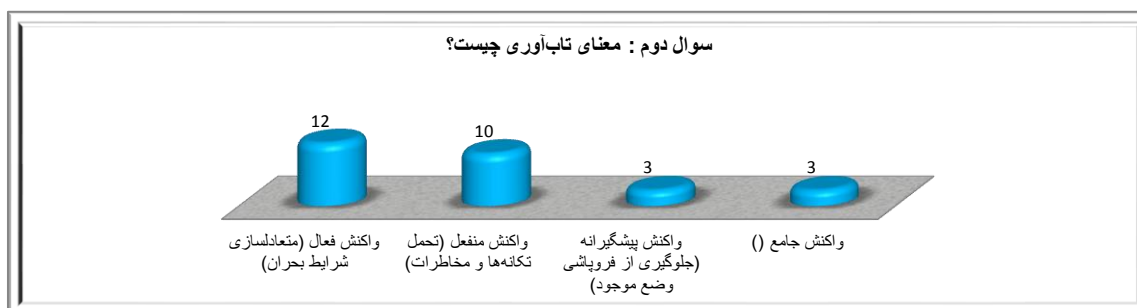
بر اساس ویژگی‌های فوق‌الذکر اینگونه به نظر می‌رسد که اقتصاد ایران ترکیبی از ۲ رویکرد اقتصادی مورد نظر در این پرسش است. گویا در برهه‌های زمانی مختلف و حسب شرایط و مقتضیات سیاسی وقت، در بخش‌های مختلف اقتصادی، سیاست‌ها و یا برنامه‌های اجرایی کشور تابعی از دیدگاه‌های کلان‌تولیرالیستی یا دولت رفاهی بوده است.

برای مثال می‌توان به مواردی چون نقش همیشگی دولت‌ها در ادوار مختلف در مدیریت بانک مرکزی، تحت الشعاع قرار گرفتن اصول مالکیت خصوصی، کنترل و دخالت همیشگی دولت در بازارهای مختلف، رشد فاصله طبقاتی و ضریب جینی در سال‌های اخیر و یا توسعه خصوصی‌سازی به طور گسترده در کشور به عنوان شواهدی از وجود رویکرد اقتصادی نئولیبرالیسم و همچنین به مواردی چون عدم موفقیت دولت‌ها در آزادسازی قیمت‌ها و کنترل بازار، عدم موفقیت در اتصال به بازارهای جهانی و پیاده‌سازی چهارچوب‌های اقتصادی جهانی سازی در کشور، عدم تأثیرپذیری اقتصاد کشور از بحران‌های مالی جهانی، عدم موفقیت در کوچک‌سازی بدنه دولت و بر همین اساس افزایش سلطه و تصدی‌گری دولتی بر اقتصاد به عنوان شواهدی بر نبود این رویکرد اقتصادی در کشور اشاره داشت.

از سویی دیگر به همین شکل می‌توان شواهدی دال بر وجود پاره‌ای از سیاست‌های اقتصادی دولت رفاه را در ساحت تصمیم‌گیری و سیاست‌گذاری‌های اقتصادی کلان کشور شاهد بود. وجود اصول متعددی در قانون اساسی جمهوری اسلامی مبنی بر وظیفه و مسئولیت تام و تمام دولت در تأمین نیازهای اساسی و آموزش و پرورش رایگان و برخورداری همگانی از تأمین اجتماعی از نظر بازنشستگی، بیکاری، پیری، از کار افتادگی، بی‌سپرستی و غیره، توسعه نهادها و سازمان‌های حمایتی از دهک‌های کم‌برخوردار جامعه، وجود سازوکارهای گسترده یارانه‌پردازی در بخش‌های مختلف اقتصادی و رقابتی نبودن شرایط اقتصادی برای توسعه نقش بخش خصوصی و در نتیجه کاهش انگیزه سرمایه‌گذاری این بخش در فعالیت‌های مولد اقتصادی، از جمله مختصر موارد و شواهد وجود رویکرد اقتصادی دولت رفاه در پیگیره نظام اقتصادی حاکم بر کشور می‌باشد.

جدول ۵- سوال دوم: معنای تاب‌آوری چیست؟

ردیف	مضمون اولیه	مضمون مستخرج (استنباط محققان)
۱	قدرت و توان بخشهای اقتصادی برای مقابله با تغییرات، توانمندی در متعادل‌سازی شرایط بحران و بازگشت به حالت طبیعی و پایدار	واکنش فعال (متعادل‌سازی شرایط بحران)
۲	واکنش منطبق با سایر اصول نظام یکپارچه اقتصادی، قدرت تحمل تکانه‌ها و مخاطرات اقتصادی، حفظ و بقاء نظام در برابر شوک‌های بیرونی	واکنش منفعل (تحمل تکانه‌ها و مخاطرات)
۳	ایجاد و تقویت زیرساختها برای مواجهه با بحران	واکنش پیشگیرانه (جلوگیری از فروپاشی وضع موجود)
۴	تدابیر مبتنی بر ملاحظات اجتماعی، سیاسی و فرهنگی در شرایط بحران	واکنش جامع

نمودار ۲- معنای تاب‌آوری

جدول ۶- سوال دوم: معنای تاب‌آوری چیست؟

مضمون مستخرج (استنباط محققان)	تعداد نخبگان هم‌نظر
واکنش فعال (متعادل‌سازی شرایط بحران)	۱۲
واکنش منفعل (تحمل تکانه‌ها و مخاطرات)	۱۰
واکنش پیشگیرانه (جلوگیری از فروپاشی وضع موجود)	۳
واکنش جامع ()	۳

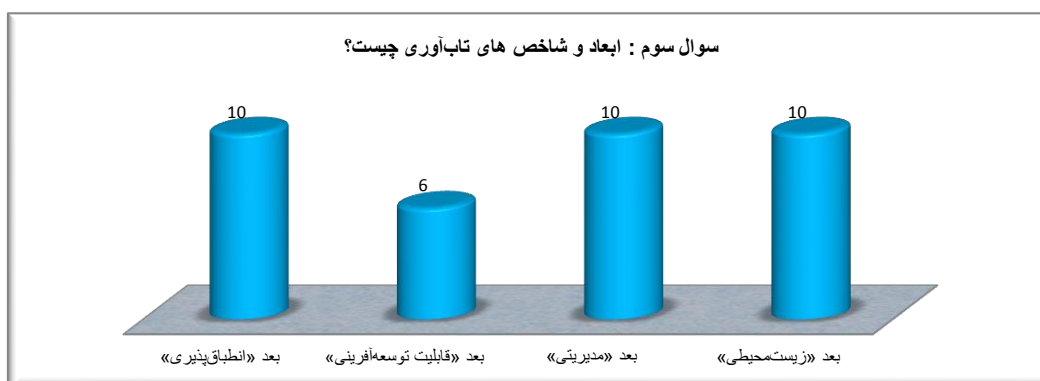
در تحلیل پرسش دوم پژوهش در خصوص مفهوم تاب‌آوری می‌توان گفت: تاب‌آوری اقتصادی به طور کلی، به عنوان یکی از اساسی‌ترین اصول یک نظام اقتصادی پایدار و بالغ را می‌توان اینگونه تعریف نمود:

تاب‌آوری، قدرت و ظرفیت یک سیستم است برای آنکه بتواند خود را در برابر شوک‌های بیرونی حفظ کند. منظور از حفظ کردن، لزوماً عدم اصابت شوک بیرونی نیست بلکه در صورت اصابت شوک، سیستم بتواند خود را دوباره سازماندهی کند، کارکرد خود را حفظ نماید و به تعادل دوباره و شاید جدید برسد. در حوزه اقتصاد این تاب‌آوری با شاخص‌ها و معیارهای مشخصی سنجیده می‌شود.

چنانچه در پیاده‌سازی اصول تاب‌آوری اقتصادی از نقاط قوت یک اکوسیستم اقتصادی استفاده گردد، آسیب‌های ناشی از بروز تکانه‌ها و بحران‌های مختلف اقتصادی، نه تنها قابل کنترل خواهد بود بلکه الزاماً عملکرد سیستم اقتصادی کشور مشابه گذشته نخواهد شد و حتی با تبدیل چالش‌های پیش آمده به فرصت‌هایی جدید در عرصه اقتصاد، می‌توان افق جدیدی را پیش روی سیاست‌های کلان اقتصادی در کشور گشود.

جدول ۷- سوال سوم: ابعاد و شاخص‌های تاب‌آوری چیست؟

ردیف	مضمون اولیه	مضمون مستخرج (استنباط محققان)
۱	بعد امنیت و توسعه انسانی، اطمینان از تداوم موجودیت‌ها و کارکردها	بعد «انطباق‌پذیری»
۲	بعد افزونگی و ظرفیت‌مندی برای مواجهه با بحران، احیاء نظام پیشابحران	بعد «قابلیت توسعه‌آفرینی»
۳	بعد مدیریتی، توانمندی تأمین و جابجایی عوامل در شرایط بحران، هوشیاری و تدبیر، تبدیل اثرات منفی به مثبت	بعد «مدیریتی»
۴	ابعاد زیست محیطی، اطمینان از تداوم منابع	بعد «زیست‌محیطی»

نمودار ۳- ابعاد و شاخص‌های تاب‌آوری

جدول ۸- سوال سوم: ابعاد و شاخص‌های تاب‌آوری

تعداد نخبگان هم‌نظر	مضمون مستخرج (استنباط محققان)
۱۰	بعد «انطباق‌پذیری»
۶	بعد «قابلیت توسعه‌آفرینی»
۱۰	بعد «مدیریتی»
۱۰	بعد «زیست‌محیطی»

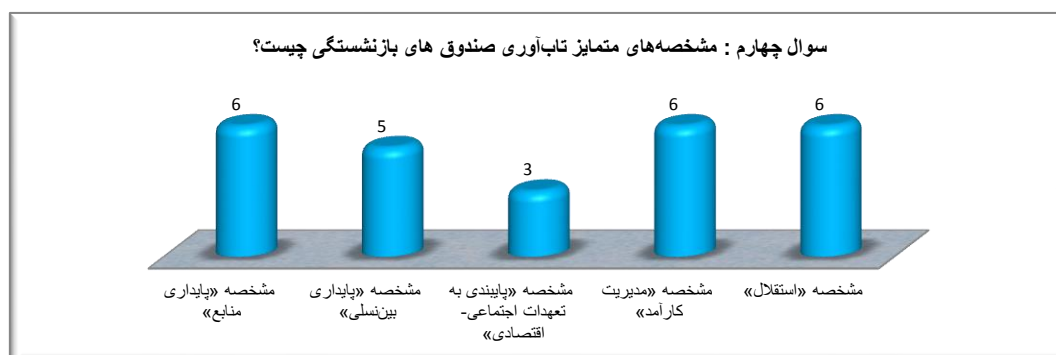
- در تحلیل پرسش سوم پژوهش، تاب‌آوری اقتصادی مفهومی تک‌بعدی است یا چند بعدی؟ در صورت چند بعدی بودن، ابعاد آن کدامند؟ شاخص‌های هر بعد کدامند؟ می‌توان گفت:
- مقوله تاب‌آوری اقتصادی را می‌توان یکی از پارادایم‌های اقتصادی دانست که دارای ابعاد متعدد بوده و شاخص‌های زیادی در ذیل این مفهوم قابل تعریف می‌باشد.

شاید بتوان اصلی‌ترین ابعاد این مفهوم را بدین شکل برشمرد:

- پابرجایی: به مفهوم قابلیت اطمینان و اعتبار و یا قابل‌انکاف بودن.
- افزونگی: داشتن ظرفیت مازاد و ذخیره احتیاطی که کمک می‌کند تا کارکرد سیستم در شرایط بحرانی حفظ شود.
- هوشیاری و تدبیر: توانایی مطابقت، داشتن انعطاف و در مواقع ممکن تبدیل اثرات منفی مخاطره به اثرات مثبت است.
- واکنش به مخاطره: توانایی برای عکس‌العمل سریع در مقابله با بحران و مخاطرات.
- احیاء: توانایی برای برگرداندن سیستم به کارکرد نرمال خود پس از وقوع بحران.

جدول ۹- سوال چهارم: مشخصه‌های متمایز تاب‌آوری صندوق‌های بازنشستگی چیست؟

ردیف	مضمون اولیه	مضمون مستخرج (استنباط محققان)
۱	توانایی تأمین منابع در بلندمدت	مشخصه «پایداری منابع»
۲	توانایی تأمین بین‌نسلی	مشخصه «پایداری بین‌نسلی»
۳	توانایی تأمین گروه هدف مشخص (آسیب‌پذیرترین‌های جامعه)، انجام تعهدات مالی در شرایط بحران	مشخصه «پایبندی به تعهدات اجتماعی-اقتصادی»
۴	توانمندی مدیریت کارآمد، مدیریت همراستا با رویکرد اقتصاد مقاومتی	مشخصه «مدیریت کارآمد»
۵	توانمندی تأمین منابع مستقل از بودجه و سیاست‌های تحمیلی حاکمیتی	مشخصه «استقلال»

نمودار ۴ - مشخصه‌های متمایز تاب‌آوری صندوق‌های بازنشستگی

جدول ۱۰- مشخصه‌های متمایز تاب‌آوری صندوق‌های بازنشستگی

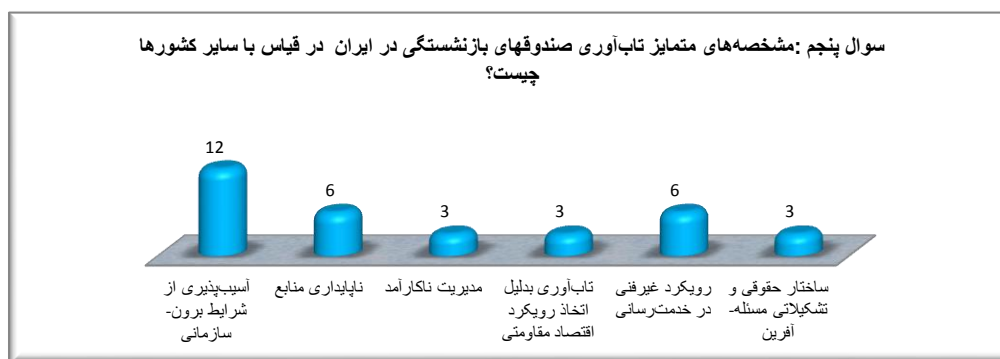
تعداد نخبگان هم‌نظر	مضمون مستخرج (استباط محققان)
۶	مشخصه «پایداری منابع»
۵	مشخصه «پایداری بین‌نسلی»
۳	مشخصه «پایبندی به تعهدات اجتماعی-اقتصادی»
۶	مشخصه «مدیریت کارآمد»
۶	مشخصه «استقلال»

در تحلیل پرسش چهارم، تاب‌آوری اقتصادی صندوق‌های بازنشستگی در قیاس با سایر واحدهای اقتصادی واجد کدام وجوه مشخص است؟ می‌توان گفت:

بر اساس شرایط خاص مسئولیت‌ها و وظایف ذاتی صندوق بازنشستگی کشوری، از میان مولفه‌های مربوط به شاخص تاب‌آوری اقتصادی، به نظر می‌رسد مولفه افزونگی و قابلیت احیاء از اهمیت ویژه‌ای برخوردار بوده و ضروریست که مورد توجه قرار گیرد. به عبارت بهتر، در صورت بروز هرگونه تکانه اقتصادی و شرایط بحرانی جدید، پیش از هر چیز رسالت صندوق بازنشستگی کشوری ایجاب می‌کند تا این مجموعه بتواند بدون هیچ‌گونه تاخیری، تعهدات مالی خود نسبت به بازنشستگان را به انجام برساند و همچنین در صورت بروز هرگونه مشکلی در تأمین منابع مورد نیاز و یا بروز مشکلات فنی در پایگاه‌های اطلاعاتی، صندوق بتواند در اسرع وقت منابع مورد نیاز را تأمین نموده و همچنین مشکلات رخ داده در پایگاه‌های اطلاعاتی خود را برطرف نماید. سایر مولفه‌های ذیل مفهوم تاب‌آوری اقتصادی نیز اگرچه در اکوسیستم اقتصادی همچون صندوق بازنشستگی کشوری، کاملاً حساس و حیاتی می‌باشند، با این حال از حیث اولویت در رتبه‌های بعدی قرار خواهند گرفت.

جدول ۱۱- سوال پنجم: مشخصه‌های متمایز تاب‌آوری صندوق‌های بازنشستگی در ایران در قیاس با سایر کشورها چیست؟

ردیف	مضمون اولیه	مضمون مستخرج (استباط محققان)
۱	ناپایداری، وابستگی تصمیم‌گیری به تحمیل سیاسی، سیاست‌گذاری دفعی غیرمشارکتی	آسیب‌پذیری از شرایط برون‌سازمانی
۲	فقدان کفایت مزایا، محدودیت سرمایه‌گذاری ناشی از فقدان ارتباط با نظام جهانی	ناپایداری منابع
۳	حکمرانی بی‌کیفیت، مدیریت ناکارآمد	مدیریت ناکارآمد
۴	تاب‌آوری بدلیل اتخاذ رویکرد اقتصاد مقاومتی	
۵	فقدان انجام محاسبات اکچوئری	رویکرد غیرفنی در خدمت‌رسانی
۶	واریز منابع درآمدی صندوق‌ها به خزانه کل	ساختار حقوقی و تشکیلاتی مسئله‌آفرین

نمودار ۵- مشخصه‌های متمایز تاب‌آوری صندوق‌های بازنشستگی در ایران در قیاس با سایر کشورها

جدول ۱۲- مشخصه‌های متمایز تاب‌آوری صندوق‌های بازنشستگی در ایران در قیاس با سایر کشورها چیست؟

مضمون مستخرج (استباط محققان)	تعداد نخبگان هم‌نظر
آسیب‌پذیری از شرایط برون‌سازمانی	۱۲
ناپایداری منابع	۶
مدیریت ناکارآمد	۳
تاب‌آوری بدلیل اتخاذ رویکرد اقتصاد مقاومتی	۳
رویکرد غیرفنی در خدمت‌رسانی	۶
ساختار حقوقی و تشکیلاتی مسئله‌آفرین	۳

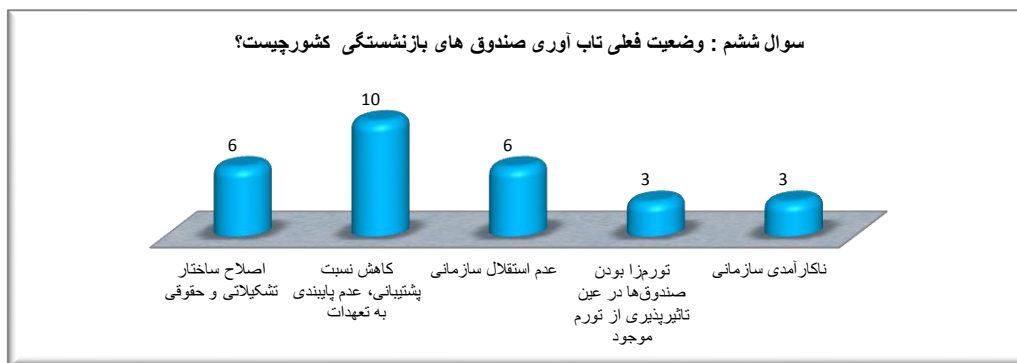
در تحلیل پرسش پنجم پژوهش، تاب‌آوری اقتصادی صندوق‌های بازنشستگی در ایران چه مشخصه‌های متمایزی با سایر کشورها دارد؟ می‌توان گفت:

با توجه به اینکه شرایط اقتصادی کشور و بحران‌های مالی و اقتصادی متعدد رخ داده، چالش‌های خاص و ویژه‌ای را برای مجموعه‌های مالی غول‌پیکری همچون صندوق بازنشستگی کشوری ترسیم می‌نماید، مفهوم تاب‌آوری اقتصادی از جنبه‌هایی خاص و منحصر به فرد نسبت به سایر اکوسیستم‌های کلان اقتصادی برخوردار خواهد بود. از سویی دیگر به دلیل احتمال بالای بروز بحران‌های اجتماعی در صورت وقوع هرگونه مشکلی در انجام وظایف و مأموریت‌های صندوق بازنشستگی کشوری در ایران، به نظر می‌رسد قدرت واکنش به مخاطرات رخ داده در اسرع وقت و همچنین طراحی و استقرار نظام مالی و اقتصادی قابل اطمینان و با ثبات از ویژگی‌های یک اکوسیستم تاب‌آور در صندوق بازنشستگی کشوری خواهد بود. صندوق‌های ایران در سه ویژگی پایداری، کفایت مزایا و کیفیت حکمرانی به شدت دچار چالش هستند. وضعیت شاخص‌های مربوط به این سه ویژگی سبب شده تا «تاب‌آوری» صندوق‌های بیمه به مخاطره‌ای جدی تبدیل شود.

از سوی دیگر، صندوق‌های بازنشستگی در ایران از یک طرف با محدودیت سرمایه‌گذاری روبه‌رو هستند چراکه ارتباطی با بازارهای مالی جهانی ندارند و از طرف دیگر با تحمیل سیاسی در حوزه مدیریت واحدهای اقتصادی خود مواجه‌اند. این دو ویژگی آنها را در حوزه سرمایه‌گذاری نسبت به هم‌تایان متمایز می‌کند. در حوزه بیمه‌ای، سیاست‌گذاری دفعی بدون مشارکت صندوق‌ها و انجام محاسبات اکچوئری از جمله مواردی است که صندوق‌ها را در ایران متأثر کرده است و نمونه آن در قانون همسان‌سازی قابل پیگیری است. علاوه بر این تورم به عنوان یک ویژگی پایدار در اقتصاد ایران یکی از ریسک‌های بزرگ پیش روی صندوق‌هاست. هرچند تورم هم منابع و هم مصارف را تحت تأثیر قرار می‌دهد (با افزایش تورم و افزایش دستمزد، منابع افزایش می‌یابد و از طرف دیگر با افزایش سالانه مستمری‌ها مصارف صندوق فزونی می‌یابد) اما به دلیل اینکه تجربه سال‌های اخیر نشان داده در مقابل افزایش دستمزد مقاومت بیشتری شده تا افزایش حقوق بازنشستگی، تورم ریسک بیشتری از جهت افزایش مصارف برای صندوق‌ها دارد. در بین صندوق‌ها اگر تمرکز را بر صندوق‌های بزرگ غیر تأمین اجتماعی بگذاریم، تضاد منافع گروه‌های قدرتمند که از یک طرف سیاستگذار هستند و از طرف دیگر مشترک صندوق به شمار می‌روند مخاطره بیرونی ویژه‌تری را شامل حال این صندوق‌ها کرده است.

جدول ۱۳- سوال ششم: وضعیت تاب‌آوری صندوق‌های بازنشستگی کشور چیست؟

ردیف	مضمون اولیه	مضمون مستخرج (استباط محققان)
۱	افزایش شفافیت، طراحی سامانه‌های الکترونیک، افزایش منابع درآمدی،	اصلاح ساختار تشکیلاتی و حقوقی
۲	کاهش نسبت پشتیبانی، عدم پابندی به تعهدات	
۳	افزایش نسبت وابستگی به دولت، عدم خودکفایی	عدم استقلال سازمانی
۴	تورم‌زا بودن صندوق‌ها در عین تأثیرپذیری از تورم موجود	
۵	مدیریت ناکارآمد، عدم آینده‌نگری	ناکارآمدی سازمانی

نمودار ۶- وضعیت تاب‌آوری صندوق‌های بازنشستگی کشور

جدول ۱۴- سوال ششم: مشخصه‌های متمایز تاب‌آوری صندوق‌های بازنشستگی در ایران در قیاس با سایر کشورها چیست؟

مضمون مستخرج (استنباط محققان)	تعداد نخبگان هم‌نظر
کاهش نسبت پشتیبانی، عدم پایبندی به تعهدات	۱۰
عدم استقلال سازمانی	۶
تورم‌زا بودن صندوق‌ها در عین تأثیرپذیری از تورم موجود	۳
ناکارآمدی سازمانی	۳
اصلاح ساختار تشکیلاتی و حقوقی	۶

- در تحلیل پرسش ششم پژوهش تاب‌آوری اقتصادی صندوق‌های بازنشستگی تحت نظارت وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی در حال حاضر در چه وضعیتی قرار دارد؟ می‌توان گفت: طی سال‌های اخیر با درک به موقع و تیزبینانه حساسیت لزوم افزایش قدرت تاب‌آوری اقتصادی صندوق بازنشستگی کشوری، اقدامات متعددی در این خصوص انجام گرفته است. وضعیت کنونی صندوق‌های زیرمجموعه وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی بایستی به صورت مجزا ارزیابی شوند چراکه هرکدام وضعیت خاص خود و همچنین سازوکارهای مختص به خود را دارند. با این وجود فارغ از تفاوت‌هایی که بین این صندوق‌ها وجود دارند، می‌توان گفت که وضعیت کنونی آنچنان مطلوب نیست. مخصوصاً صندوق بازنشستگی کشوری که نسبت پشتیبانی و میزان وابستگی به بودجه عمومی در سالهای اخیر روندی تصاعدی داشته است.

۵- نتیجه‌گیری

هدف پژوهش حاضر تحلیل جامعه‌شناختی مفهوم، ابعاد و شاخص‌های تاب‌آوری اقتصادی صندوق‌های بیمه‌ای بود. یافته‌های پژوهش نشان داد که اقتصاد ایران ترکیبی از ۲ رویکرد اقتصادی نئولیبرالیستی و دولت رفاه است. شاخص‌های تاب‌آوری صندوق‌های بیمه شامل پابرجایی، افزونگی، تدبیر، واکنش به مخاطره، احیاء هستند. از میان مولفه‌های مربوط به شاخص تاب‌آوری اقتصادی، مولفه افزونگی و قابلیت احیاء از اهمیت ویژه‌ای برخوردار بوده است. صندوق‌های بیمه در سه ویژگی پایداری، کفایت مزایا و کیفیت حکمرانی به شدت دچار چالش هستند. وضعیت شاخص‌های مربوط به این سه ویژگی سبب شده تا «تاب‌آوری» صندوق‌ها به مخاطره‌ای جدی تبدیل شود. صندوق‌های بازنشستگی در ایران از یک طرف با محدودیت سرمایه‌گذاری روبه‌رو هستند چراکه ارتباطی با بازارهای مالی جهانی ندارند و از طرف دیگر با تحمیل سیاسی در حوزه مدیریت واحدهای اقتصادی خود مواجه‌اند. این دو ویژگی آنها را در حوزه سرمایه‌گذاری نسبت به هم‌تایان متمایز می‌کند. تاب‌آوری اقتصادی صندوق‌های بیمه متأثر از اقتصاد مقاومتی بوده و خود این موضوع وجه تمایز بارزی با سایر کشورها است. می‌توان گفت که وضعیت کنونی

تاب‌آوری صندوق‌های بیمه آنچنان مطلوب نیست. به عنوان نتیجه می‌توان اظهار کرد که درخصوص سازمان تأمین اجتماعی می‌توان تاب‌آوری را با محاسبات اکچوئری سنجید و بر این اساس با وارد کردن شوک‌های مختلف به سازمان، پیامدهای مالی آن را ارزیابی کند. بدون در نظر گرفتن این محاسبات و با در نظر گرفتن شاخص‌های کلیدی مانند نسبت پشتیبانی، نرخ بازده سرمایه، منابع در دسترس و وضعیت مالی دولت به نظر می‌رسد صندوق تأمین اجتماعی را نیز صندوقی شکننده باید توصیف کرد. بنابر تحلیل نظریه بریگوگلیو، حکمرانی خوب به تناسب هدف، مأموریت و فرآیندهای داخلی در چارچوب نظام تأمین اجتماعی، عبارت است از روشی که طی آن مراجع ذی‌صلاح قدرت خود را صرف تحقق اهداف می‌کنند که شامل قدرت برای طراحی و اجرای نظام و همچنین اعمال سیاست‌ها، مقررات، سازوکارها و فرآیندها در کنار شیوه مداخله ذی‌نفعان در این نظام است. به مانند تعریف حکمرانی خوب، اگرچه اصول متعددی برای این مفهوم معرفی شده است، اما در میان صاحب‌نظران اصول زیر مورد توافق و اجماع است: پاسخگویی، شفافیت، پیش‌بینی‌پذیری، مشارکت و پویایی.

منظور از پاسخگویی تعهد و مسئولیت قانونی مقامات و مدیران صندوق است؛ مراد از شفافیت نیز دسترسی و در دسترس بودن اطلاعات به موقع، درست و ضروری برای ذی‌نفعان است تا مطمئن شوند که اطلاع درستی از وضعیت صندوق و از شیوه اداره آن دارند. پیش‌بینی‌پذیری به اجرای مستمر قانون و سیاست‌های متناسب با قوانین اشاره دارد. در صندوق‌های تأمین اجتماعی حقوق و وظایف اعضا و ذی‌نفعان باید به خوبی تعریف شود، به خوبی صیانت شده و به طور مستمر تقویت شوند. تغییرات ناگهانی و یکباره در نرخ‌های حق بیمه، شرایط بهره‌مندی از مزایا یا دیگر ویژگی‌ها، به شدت به اعتبار صندوق لطمه می‌زند. منظور از مشارکت، مداخله اثربخش ذی‌نفعان است برای کسب اطمینان از اینکه نیازها و ملاحظات آنها مدنظر قرار دارند. مشارکت معنادار ذی‌نفعان به دسترسی آنها به اطلاعات و ظرفیت آنها برای فهم این اطلاعات بستگی دارد. و بالاخره پویایی، مولفه تغییر مثبت در شیوه اداره است. در شرایطی که دیگر اصول یاد شده در بالا ممکن است به خوبی رعایت شوند، پویایی به بهبود وضع موجود اشاره دارد که باید از طریق انجام اقداماتی کارا تر و عادلانه‌تر و همچنین پاسخ به نیازهای اعضای صندوق و ذی‌نفعان محقق شود؛ امری که به نوبه خود منجر به ایجاد ارزش می‌شود. از اهرم‌های اصلی حکمرانی خوب صندوق‌های بیمه (عدالت اجتماعی و توزیعی، مقبولیت و مشروعیت‌سازی و رفاه)، تأمین اجتماعی (لزوم تأمین نیازهای اولیه و همگانی مردم فارغ از ملاحظات دینی و جنسی و ... بر اساس اعلامیه جهانی حقوق بشر)، روابط کار مسئولانه (لزوم بیمه اجباری مزدبگیران بر اساس اعلامیه جهانی حقوق بشر، اصول کار شایسته و مقاله‌نامه‌های بین‌المللی) و روابط انسانی کرامت‌بنیاد (ارایه خدمات اجتماعی با رعایت شرافت و کرامت به دور از تحقیر و منت‌گذاری) هستند.

اگر وضعیت کنونی با چنین اصولی فاصله بسیار دارد، اما نمی‌توان این واقعیت تلخ را بهانه‌ای برای بی‌عملی دانست و پای در مسیر بهبود نهاد. شایان توضیح است که دستورالعمل مورد اشاره، برای پیاده‌سازی و اجرای واقعی هر یک از این اصول، «ساختارها و سازوکارهای مشخصی» پیشنهاد می‌کند. به بیان دیگر اگر سازمان تأمین اجتماعی در پی استقرار حکمرانی خوب باشد، باید ساختارها و همچنین سازوکارهای پیشنهاد شده را مستقر کند تا از این مسیر ضوابط و اصول حکمرانی خوب تحقق یابد.

سرعت تغییرات اقتصادی در ایران در حال افزایش است، این تغییرات می‌تواند حیات و ممت سازمان تأمین اجتماعی را تحت تاثیر قرار دهد. تأمین اجتماعی پدیده‌ای است که با رشد اقتصادی، عدالت اجتماعی، کرامت انسان و سرفرازی ملی پیوستگی کامل دارد. عملکرد سازمان تأمین اجتماعی از طریق آثاری که بر متغیرهای مختلف اقتصادی و اجتماعی دارد، می‌توان نقش مؤثری در تحقق سیاستهای اقتصاد مقاومتی داشته باشد، که از مهمترین مصادیق آن: توزیع مجدد درآمدها، افزایش تولید و فعالیت‌های تولیدی به واسطه تأمین آرامش فکری کارفرمایان و بیمه‌شدگان مولد و شاغل در کارگاه‌ها، سرمایه‌گذاری‌های مستقیم در بخش تولید و سایر بخشهای مختلف اقتصادی، مدیریت مصرف با پس انداز مقداری از درآمد بیمه‌شدگان بعنوان حق بیمه، امنیت انسان بعنوان محور توسعه و گسترش رفاه اجتماعی می‌توان نام برد. نقش سازمان تأمین اجتماعی در بخش اقتصاد و کمک به

تحقق اقتصاد مقاومتی به دو دلیل حائز اهمیت است؛ یکی به دلیل ضریب نفوذ سازمان تامین اجتماعی در بین اقشار مردم و دیگری سببه و پیشینه فعالیت سازمان تامین اجتماعی. با توجه به نظریه بریگوگلیو در خصوص تاب‌آوری ایستا و پویا میتوان گفت که چنانچه نظام تامین اجتماعی فاقد پویایی لازم بوده و در وضعیت فعلی خود ایستا و ساکن بماند، نمی‌تواند پاسخگوی نیازهای در حال تغییر جامعه باشد. علاوه بر این، هرگونه تلاش برای توسعه نظام تامین اجتماعی چنانچه بدون شناخت کافی از آینده و مسیر پیش‌روی آن باشد، نه تنها در رسالت خویش و دستیابی به اهدافش (مبارزه با فقر، کاهش نابرابری و ارتقای رفاه و توسعه ملی) شکست می‌خورد، بلکه علاوه بر هزینه‌های اقتصادی که بر دولت و جامعه تحمیل می‌کند، بنا به حساسیت امنیتی که دارد پیامدهای سیاسی غیرقابل جبرانی به جای خواهد گذاشت.

منابع

- ابونوری، اسمعیل و لاجوری، حسن (۱۳۹۵)، برآورد شاخص ترکیبی آسیب‌پذیری و تاب‌آوری اقتصاد ایران، فصلنامه اقتصاد و الگوسازی، دوره ۷، شماره ۲۸، زمستان ۱۳۹۵، صفحات ۱-۲۹.
- اسماعیلی، مهدیار، صالحی محمدرضا، کمرودی، محسن؛ (۱۴۰۰) مجله علمی-پژوهشی تحقیقات اقتصاد کشاورزی، زمستان ۱۴۰۰-دوره ۱۳، شماره ۴، صص ۴۵-۵۹.
- بدلی‌وند؛ مجید، کریمیان؛ حبیب‌اله و فتحی؛ سروش (۱۴۰۰)، عملکرد سازمان تامین اجتماعی در تحقق عدالت اجتماعی، فصلنامه مطالعات توسعه اجتماعی ایران، دوره ۱۳، شماره ۲، بهار ۱۴۰۰، صفحات ۳۷-۵۲.
- پناهی، بهرام (۱۳۹۷)، نظام تامین اجتماعی و اقتصاد بازار، فصلنامه علمی و پژوهشی رفاه اجتماعی، سال سوم، شماره دوازدهم.
- حیدری، علی (۱۳۹۵)، دوازدهمین کنفرانس توسعه منابع انسانی «میزگرد صندوق بازنشستگی»، نقش‌ها و کارکردهای بیمه‌های اجتماعی در توسعه منابع انسانی کشور.
- دلفراز؛ اسماعیل، قیومی؛ عباسعلی و صالحی؛ سیدرضا (۱۴۰۰)، ارایه الگوی توسعه فرهنگ بیمه‌های زندگی در ایران با رویکرد گرند تئوری، فصلنامه علمی و پژوهشی مطالعات توسعه اجتماعی ایران، دوره ۱۴، شماره ۱، شماره پیاپی ۵۰، زمستان ۱۴۰۰، صفحات ۱۳۵-۱۵۰.
- صالح‌آبادی؛ علی، حساس یگانه؛ یحیی، عبادی؛ جواد، ضرغام بروجنی؛ حمید (۱۳۹۵)، بررسی عملکرد صندوق‌های سرمایه‌گذاری مشترک با رویکرد سنجش ثبات رفتار، فصلنامه تحقیقات مالی، دانشکده مدیریت دانشگاه تهران، دوره ۱۸، شماره ۲، تابستان، ۱۳۹۵، صفحات ۳۳۱-۳۴۶.
- غیاثوند؛ ابوالفضل و عبدالشاه؛ فاطمه (۱۳۹۴)، شاخص‌های تاب‌آوری اقتصادی، فصلنامه روند، سال بیست و دوم، شماره ۷، پاییز ۱۳۹۴، صفحات ۷۹-۱۰۶.
- غیاثوند؛ ابوالفضل و عبدالشاه؛ فاطمه (۱۳۹۴)، مفهوم و ارزیابی اقتصادی ایران، فصلنامه پژوهشنامه اقتصادی، سال پانزدهم، شماره ۵۹، زمستان ۱۳۹۴، صفحات ۱۶۱-۱۸۷.
- کریمی، سید محمد (۱۳۹۲)، ارزیابی عملکرد صنعت بیمه کشور و تبیین چشم‌انداز آینده، فصلنامه سیاست‌های مالی و اقتصادی ویژه نامه کارنامه اقتصادی دولت، سال یکم، شماره ۲، تابستان ۱۳۹۲، صفحات ۱۸۴-۲۰۲.
- مرکز پژوهش‌های مجلس اسلامی ایران، معاونت پژوهش‌های اقتصادی، (۱۳۹۹)، تصویری از وضعیت اقتصادی کشور؛ چالش‌ها و راهکارها.
- محمدی؛ تیمور، شاکری؛ عباس، تقوی؛ مهدی و احمدی؛ مهدی (۱۳۹۶)، تبیین مفهوم، ابعاد و مولفه‌های تاب‌آوری اقتصادی، فصلنامه مطالعات راهبردی بسیج، سال بیستم، شماره ۷۵، تابستان ۱۳۹۶.

میرجلیلی؛ سیدحسین و بزرگی؛ روشنگر (۱۳۹۷)، بررسی شاخص ترکیبی تاب‌آوری اقتصادی ایران طی سال‌های ۱۳۸۴-۱۳۹۴، دو فصلنامه علمی- پژوهشی جستارهای اقتصادی ایران، سال پانزدهم، شماره ۲۹، بهار و تابستان ۱۳۹۷، صفحات ۶۹-۹۴.

میر؛ سیدجواد، گنجیان؛ مهدی و فروهش تهرانی؛ غلامرضا (۱۳۹۳)، چالش‌ها و راهکارهای صندوق‌های بازنشستگی در ایران (مطالعه موردی صندوق بازنشستگی جهاد کشاورزی)، فصلنامه سیاست‌های راهبردی و کلان، سال دوم، شماره هفتم، پاییز ۱۳۹۳، صفحات ۱۱۱-۱۳۹.

میر؛ سیدجواد (۱۳۹۰) « نقشه بیمه اجتماعی روستاییان و عشایر در توسعه روستایی ایران»، فصلنامه تامین اجتماعی، سال ششم، شماره سوم، پاییز ۱۳۹۰.

ویژه؛ محمدرضا و کتابی‌رودی؛ احمد (۱۳۹۶)، توسعه حقوق تامین اجتماعی در بستر حق توسعه، فصلنامه علمی و پژوهشی مطالعات توسعه اجتماعی ایران، سال دهم، شماره اول، زمستان، ۱۳۹۶، صفحات ۷-۲۳.

Adger, W. Neil, Arnell, Nigel W. and Tompkins, Emma L. (2005) Successful scales. [in special issue: Adaptation adaptation to climate change across to Climate Change: Perspectives Across Scales] Global Environmental Change Part A, 15 (2), 77-86.

Angeon, V. & Bates, S. (2015). Reviewing Composite Vulnerability and Resilience Indexes: A Sustainable Approach and Application. World Development, 72, 140-162.

Boorman, J., Fajgenbaum, J., Ferhani, H., Bhaskaran, M., Arnold, D. & Kohli, H. A. (2013). The Centennial Resilience Index: Measuring Countries Resilience to Shock. Global Journal of Emerging Market Economies, 5 (2), 57-98.

Briguglio, L., Cordina, G., Farrugia, N., & Vella, S., (2006), "Conceptualising and Measuring Economic Resilience", In Briguglio, L., Cordina, G., and kisanga E.J.(eds) Building the Economic Resilience of Small States, Malta: Islands and Small States Institute and London: Commonwealth Secretariat, pp. 265-287.

Briguglio Lino, (2013), A Vulnerability and resilience framework for small states [Journal] // University of Malta. Bristow G. and Healy A. (2013) Regional resilience: an agency perspective, Regional. Studies 48, 923-35

Briguglio, L., (2011), Growth with Resilience: Perspectives from the Commonwealth and the Francophonie and Recommendations to the G20, A study commissioned by the Commonwealth Secretariat and La Francophonie. Retrieved from <http://www.thecommonwealth.org/files/237409/FileName/Growthwithresilience>

-Briguglio Lino, (2014), A Vulnerability and resilience framework for small states [Journal] // University of Malta. Bristow G. and Healy A. (2013) Regional resilience: an agency perspective, Regional. Studies 48, 923-35

Briguglio, Lino, and Stephen Piccinino, (2009) "Growth and Resilience in East Asia and The Impact of the 2009 Global Recession", Available at: http://www.um.edu.mt/_data/assets/pdf_file/0011/141959/Growth_with_Resilience_in_Asia_5Dec_2011.Pdf.

Holling, C.S., D.W. Schindler, B.W. Walker and J. Roughgarden (1995). Biodiversity in the functioning of ecosystems: an ecological synthesis. In C. Perrings, K.G. Maler, C. Folke, C.S. Holling and B.O. Jansson (eds), Biodiversity loss: economic and ecological issues. Cambridge University Press, Cambridge, 44-83.

Rose A., Krausman E., (2013), An Economic Framework for the Development of a Resilience Index for Business Recovery, Create, Homeland Security Center, Elsevier, International Journal of Disaster Risk Reduction.

Röhn, O., A. Caldera Sánchez, M. Hermansen and M. Rasmussen (2015), "Economic resilience: A new set of vulnerability indicators for OECD countries", OECD Economics Department Working Paper No. 1249, OECD Publishing, Paris.

Zaman Gheorghe, & Vasile Valentina, (2014), Conceptual framework of economic resilience and vulnerability at national and regional levels, Institute of National Economy, Romanian Academy.